

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
AKTUALNOST IDEJ J.K. GALBRAITHA
V 21. STOLETJU

Ljubljana, oktober 2006

UROŠ KRANJC

IZJAVA

Študent/ka _____ izjavljam, da sem avtor/ica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom _____ in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____ Podpis: _____

Kazalo

1. UVOD	1
2. JOHN KENNETH GALBRAITH – ŽIVLJENJE IN DELO	2
3. TRILOGIJA J. K. GALBRAITHA	5
3.1. DRUŽBA OBILJA – OD KONCEPTA "KONVENCIONALNE MODROSTI" DO TEORIJE SOCIALNEGA RAVNOTEŽJA	7
3.1.1. <i>Koncept "konvencionalne modrosti"</i>	7
3.1.2. <i>Učinek odvisnosti zadovoljevanja potreb</i>	8
3.1.3. <i>Socialno ravnotežje</i>	9
3.1.4. <i>Temeljne značilnosti "nove" družbe</i>	10
3.2. NOVA INDUSTRIJSKA DRŽAVA – VZPON KORPORACIJE IN "NOVI RAZRED" TEHNOSTRUKTURA	11
3.2.1. <i>Tehnostruktura – skupina posameznikov s strokovnimi znanji</i>	11
3.2.2. <i>Tehnostruktura – osrčje korporacije</i>	13
3.3. "EKONOMIKA IN JAVNI INTERES" – VLOGA DRŽAVE V SVETU "NOVE" DRUŽBE IN VELIKIH KORPORACIJ.....	18
3.3.1. <i>Tehnostruktura in državna birokracija</i>	19
3.3.2. <i>Birokratska simbioza</i>	20
3.3.3. <i>"Javna zavednost" (Public Cognizance)</i>	21
3.3.4. <i>Prehod na Galbraithov družbeni sistem</i>	24
4. GALBRAITH IN NJEGOVI KRITIKI	25
4.1. KRITIKA SPLOŠNIH IDEJ J. K. GALBRAITHA	26
4.2. SOCIALNO RAVNOTEŽJE, UČINEK ODVISNOSTI ZADOVLJEVANJA POTREB IN F. A. HAYEK.....	27
4.3. TEHNOSTRUKTURA IN NJENI CILJI	28
4.4. PLANSKI SISTEM, DRŽAVA IN TRG	31
5. GALBRAITH V 21. STOLETJU	33
5.1. INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA IN TEHNOSTRUKTURA	34
5.2. DELNIČARJI IN MENEDŽMENT	35
5.3. GLOBALIZACIJA IN MULTINACIONALNE KORPORACIJE	36
6. SKLEP	39
LITERATURA	41
VIRI	42

1. Uvod

Sodobna ekonomska znanost je v preteklosti doživela že kar nekaj znanstvenih revolucij, katerih razvoja nikakor ne moremo opazovati v izolaciji od preostalih družbenih ved. Vzporedno z raziskovanjem "bogastva narodov" so se skozi zgodovino razvijale tudi filozofija, politologija, matematika ... Obdobje industrijske revolucije in preloma 19. v 20. stoletje je bil čas tektonskih premikov v družbah; prihajalo je obdobje t. i. "reformnega liberalizma", gibanja ki je začelo postavljati pod vprašaj takrat obstoječe *lassaiz-faire* aksiome. Vprašljiva je bila moralnost zgodnjega kapitalizma – z njegovim brutalnim pristopom v novih kolonijah po svetu; podobno velja za vzhajajoči socialni darvinizem. Tržni kapitalizem ni uspel zajezi negativnega učinka rasti in posledično moči v privatnih korporacijah – problema, znanega še iz časov trde roke monarhij v merkantilizmu. Rešitev reformnih liberalcev je bila v "regulativnem igralcu" – državi – protiuteži in razsodniku v imenu demokratičnih in individualnih pravic. Temu so sledile uvedbe dohodninskega in premoženjskega davka, centralne monetarne institucije, regulativna zakonodaja za transport, komunikacije, trgovina.

Keynesova revolucija in odgovor na "veliko depresijo" sta imela ogromen vpliv na generacijo mlajših ekonomistov tistega časa. Pritiski za povečanje državne potrošnje in zagotavljanje javne sociale so bili poprej oviti v senco moralnih argumentov večje enakosti naproti enako močnim konzervativnim argumentom nasprotovanja t. i. "železnim zakonom". V času velike depresije je v zvezi z vprašanjem o vlogi države prišlo med reformisti in konservativci do konsenza – oboji so menili, da "sta velik obseg javnih del in zatiranje monopolov ključnega pomena za okrevanje gospodarstva v času recesije". Ne glede na recesijo pa so debate o vlogi sindikatov, minimalni plači, zdravstvenem zavarovanju itd. ostale predmet gorečega in neskončnega diskurza. John Kenneth Galbraith nadaljuje s tradicijo Keynesove misli v kombinaciji z institucionalističnimi idejami T. Veblena. Osvetliti pomen razvoja alternativne ekonomske teorije, heterodoksne ekonomije, je na neki način tudi namen te diplomske naloge. Galbraith pooseblja upor proti prevladujoči "neoklasični sintezi" v ekonomskih učbenikih. Za znanost ni nič bolj pomembnega kot ponudba alternativnih teorij v odgovor na ista vprašanja – pluralizem teorij je temeljni generator znanstvenih revolucij. Pri tem nas Galbraith postavlja pred hudo dilemo: v kolikšni meri želimo razširiti svoje polje razumevanja ekonomije? Zanj to niso le orodja in metode za razlago posameznih cen na trgih, obstajajo precej večje dileme: kje ležijo vzroki za načine družbenih razdelitev, kako identificirati komparativne prednosti slehernih nacionalnih gospodarstev ...; in nenazadnje, zakaj se v družbah pojavljajo nenehni konflikti v zvezi s ponudbami javnih storitev in dobrin. Gre torej za vprašanja, ki morda že vodijo na predmet proučevanja moralne filozofije, sociologije, demokratičnih načel itn. (Humbert, 2005, str. 47–64).

V drugem poglavju obravnavam življenje in delo J. K. Galbraitha, retrospektivno skozi tri večja obdobja. Biografija je v veliki večini povzeta po izjemno intelektualni in izčrpni

biografiji Richarda Parkerja.¹

V osrednjem delu sledi prikaz, po moji oceni, največjih prispevkov v Galbraithovem teoretskem opusu, predstavljenih v njegovi trilogiji *Družba obilja*, *Nova industrijska država* ter *Ekonomika in javni interes*. Koncept diplomske naloge je prikazati Galbraithov razvoj alternativnega ekonomskega sistema, ki temelji na osnovanju nove družbe (*Družba obilja*), poslovnem svetu te družbe (*Nova industrijska država*) z veliko korporacijo na čelu ter državo kot posrednikom med civilno-družbenim in poslovnim svetom (*Ekonomika in javni interes*). V četrtem delu sledi umestitev Galbraitha v smeri alternativne ekonomske teorije ter predstavitev drugačnih (prevladujočih) pogledov "neoklasične sinteze" na probleme tehnostrukture, problematičnost korporativnega planiranja trgov in Hayekov pogled na "fiktivni pojem socialne pravičnosti" ...

V petem delu poizkušam vpeljati nekatere ideje v 21. stoletje in pokazati na njihovo pomembnost ter nadaljnje raziskovanje falzifikativnosti Galbraithovih hipotez. Dotaknem se sodobne informacijske dobe in interneta, v funkciji globalnega medija velikih multinacionalk. Na koncu seveda podajam kratke sklepne misli in razmišljanje o aktualnosti Galbraithove ekonomske misli za sleherno nacionalno gospodarstvo in potrebnost razvijanja alternativnih pogledov na ekonomsko realnost.

2. John Kenneth Galbraith – življenje in delo

Vsa stoletja v zgodovini človeštva so prinašala nove izzive in nova odkritja, a le peščici ljudi je bilo dano, da je pri tem neposredno sodelovala. Eden izmed njih je profesor John Kenneth Galbraith, ki je s svojim delom močno vplival na dogodke 20. stoletja. J. K. Galbraith se je rodil 15. oktobra leta 1908 v mirnem okolišu Iona Station, Ontario, Kanada, staršema Williamu Archibaldu Galbraithu in Sarah Catherine. Svoje liberalne korenine je podedoval po očetu, dolgoletnem aktivistu v Liberalni stranki Kanade.

Zgodnje obdobje

Leta 1926 se Ken Galbraith vpiše na Ontario Agriculture College, kjer študira predvsem agroživilske predmete (gospodarjenje v kmetijstvu), nato pa se 1931 vpiše na oddelek za agrarno ekonomiko, Berkeley, in tako prične svojo ekonomsko pot. Za leta na Berkeleyju kasneje prizna, da so bila ena izmed najbolj zanimivih in intelektualno "močnih" v njegovem življenju – predavanja o dosežkih ekonomistov od Smitha, Ricarda, Marxa do Veblena in zgodnjih del Keynesa so bila navdušujoča izkušnja. Vendar se mu preboj v ekonomsko elito nasmehne tri leta kasneje, ko v drugo (in uspešno) kandidira za prosto mesto mladega

¹ Parker Richard: John Kenneth Galbraith: His Life, His Politics, His Economics. New York : Farrar, Straus & Giroux, 2005. 820 str.

raziskovalca na oddelku za agrarno ekonomiko na Harvardu. Od tod vodi pot le še navzgor. Harvard je v tem obdobju gostil imena, kot so J. Schumpeter, P. Samuelson, P. Sweezy, E. Chamberlin in nenazadnje John D. Black, glavna osebnost za področje kmetijstva v Rooseveltovem *New Dealu*. Black postane Galbraithov mentor in velik vzornik; o njem zapiše, da je bil ".../v prvi vrsti izjemen učitelj. Čeprav ni veljalo, da se pripravi na predavanje, so študentje poslušali njegove refleksije; dejstva o tem, kaj je prav in kaj narobe s kmetijsko zakonodajo ..." (Parker, 2005, str. 52). V drugem letu študija na Harvardu so se Galbraithovi pogledi na ekonomski svet začeli spreminjati. Navdušuje se nad idejami Edwarda Chamberlina, enega izmed sijočih upov Ekonomskega oddelka tridesetih let, ki se je ukvarjal s problematiko novo nastajajoče industrijske koncentracije – t. i. koncepta "monopolistične konkurence"². Izkušnje iz razvoja kapitalizma v 20. stoletju so nakazovale na vse večjo tendenco podjetij in korporacij k nastajanju monopolov na trgih. Imena, kot so Rockefeller, Carnegie, Ford, so postavljala nove mejnike (t. i. truste), proti čemur se je borila tudi tedanja ameriška administracija s Theodorjem Rooseveltom na čelu.

J. K. Galbraith, močno pod vplivom teh dejstev in raziskovanj Chamberlina in Robinsonove, napiše svoj prvi samostojni članek z naslovom *Monopolna moč in cenovne rigidnosti*, v katerem se poigrava z idejami nepopolne konkurence na trgih ter se odmika od tedaj že zelo uveljavljene Marshalllove paradigme. Njegova razmišljanja je determinirala predvsem poglobljajoča se recesija (velika depresija tridesetih let), ki naj bi močno vplivala na strukturo agregatnega povpraševanja. In če na eni strani govorimo o spremembah na strani tržnih struktur, pa na drugi ne moremo in ne smemo spregledati vpliva novih teorij o velikih korporacijah. Galbraith se skozi svoj celotni intelektualni opus vrača k dvema avtorjema – Adolfu Berleju in Gardinerju Meansu ter njunemu temeljnemu delu *Moderna korporacija in privatna lastnina*³ (1932). Iz dela izhajata dve ugotovitvi:

1. da je dvesto največjih podjetij v ZDA kontroliralo več kot polovico sredstev v ZDA in
2. da je v večini teh korporacij prišlo do prenosa nadzora nad podjetjem od delničarjev na menedžment korporacij.

Obdobje 1950–1970

V času druge svetovne vojne so ZDA mobilizirale vse svoje resurse, vključno z akademskimi, za reševanje vojne problematike. Galbraith je bil član različnih skupin (od skupine za analiziranje učinkov bombardiranja Nemčije do skupine za analizo ekonomskih učinkov druge svetovne vojne). V petdesetih letih, natančneje leta 1955, začne po uspešnici *Ameriški kapitalizem* pisati zasnovo za svojo naslednjo knjigo, s katero je želel požeti enak uspeh in buren odziv. Dosegel je še več, saj je *Družba izobilja*⁴ postala njegova največja uspešnica. Tematika o revščini ga je še posebej motivirala po tem, ko je začel na Harvardu poučevati

² Podoben koncept je v istem času v Veliki Britaniji razvijala Joan Robinson.

³ Berle A., Means G.: *The Modern Corporation and Private Property*. New Jersey : Transaction Publishers, 1991. 426 str.

⁴ Katera naj bi se po začetnih Galbraithovih idejah imenovala *Zakaj so ljudje revni?*

predmet ekonomski problemi in politični razvoj, pri čemer je imel možnost raziskovanja problematike t. i. tretjega sveta. Imel je dobro znanstveno podlago – v smislu, da je bila njegova osnova agrikulturna ekonomika (kar je predstavljalo in še vedno predstavlja glavno ekonomsko preokupacijo tretjega sveta). Raziskovanje tržnih struktur in političnih ter ekonomskih institucij v državah tretjega sveta se je popolnoma razlikovalo od ureditev zahodnega sveta. Pojmi, kot so popolna konkurenca, splošno ravnotežje ter drugi abstraktni in sofisticirani matematični modeli, niso imeli kakšne vidnejše vloge. V teh državah ni bilo govora o mobilnosti dela in kapitala, bili pa so regulirani izvoz in uvoz, kartelne kontrole strateških dobrin, politike, družbenih institucij ... (Parker, 2005, str. 191).

Sledi obdobje vzpona senatorja Johna F. Kennedyja. Kennedy je v Galbraithu videl svojega svetovalca za ekonomske zadeve, kar je pomenilo vedno več vprašanj: Kaj so nevarnosti inflacije ob nepopolni zaposlenosti? Kako in kaj je z zunanjetrgovinskim primanjkljajem? Kakšna je potencialna rast BDP za ZDA? Po Kennedyjevi izvolitvi leta 1961 se je začela tudi nova doba t. i. "nove ekonomike", kot jo je imenoval Walter Heller, tedanji predsednik ekonomskih svetovalcev Bele hiše. Kennedy se je moral nagniti bolj v politični center, proti konzervativni strani in ob tem zavrniti Galbraithove bolj radikalne ter širši javnosti manj všečne argumente. V letih od 1960 naprej so se začela odpirati nova konfliktna žarišča od Prašičjega zaliva na Kubi do Vietnama, s potrebami po vedno večjih izdatkih za zunanjepolitično posredovanje; nekaj, čemur je Galbraith vedno oporekal. Preko svojih poznanstev v Indiji, še posebej prijateljstva s predsednikom Nehrujem, je skušal doseči zmanjšanja napetosti na vietnamskem področju. V naslednjih nekaj letih je tako deloval predvsem politično, kot snovalec ekonomske politike za Kennedyjevo administracijo, bodisi v vlogi ambasadorja ZDA v Indiji bodisi iz svoje pisarne v Washingtonu. Po Kennedyjevi smrti novembra 1963 in izvolitvi Lyndona Johnsona za novega predsednika ZDA so se razmere tudi za Galbraitha pričele spreminjati. V svojih pogledih se je vse bolj oddaljeval od pogledov ameriške vlade na eskalacijo vojne v Vietnamu in kaj kmalu postal goreč nasprotnik zunanje politike nove administracije. (Dujšin, 1989, str. 98).

To distanciranje ga je vodilo nazaj za tipkalni stroj (čeprav se ni mogel povsem distancirati od političnega prizorišča) – napisal je satiro o State departmentu *Triumph*⁵ in dva traktata o vojni in vojaškem establišmentu *Kako iz Vietnama*⁶ in *Kako nadzorovati vojsko*⁷. Dobesedno v bančnem trezorju pa je hranil tudi že prvo predlogo svoje nove knjige, neke vrste nadaljevanje *Družbe obilja*, ki jo je po precejšnjih popravkih od leta 1965 do 1967 spravil do založnikov. *Nova industrijska država*, kot se je knjiga imenovala, je povzročila ponoven oster odziv v takratni ekonomski znanstveni skupnosti. V istem obdobju je namreč nastajala tudi t. i. neoklasična sinteza P. Samuelsona, ob pomoči R. Solowa, smer ere *Nove ekonomike* naveze

⁵ Galbraith J. K.: *The Triumph: A Novel of Modern Diplomacy*. Boston : Houghton Mifflin, 1968. 239 str.

⁶ Galbraith J. K.: *How to Get Out of Vietnam: A Workable Solution to the Worst Problems of Our Time*. New York : New American Library, 1967. 46 str.

⁷ Galbraith J. K.: *How to Control the Military*. New York : Doubleday and Company, 1969. 69 str.

Kennedy-Johnson. Po izidu *Nove industrijske države* se je vrnil na svoje delovno mesto predavatelja in obenem nazaj k politični kritiki obstoječe administracije Lyndona Johnsona.

Pozno obdobje

Galbraithov pogled ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja je postajal v precejšnji meri nostalgichen. Ekonomija in z njo politika sta se začeli spreminjati, podvrženi sta vplivom nove generacije – generacije, ki ni bila podvržena izzivom velike depresije in rešitvam zapisanim v *New Dealu*. Posledica teh sprememb so bili novi načini percepcije delovanja države in podjetij ... Šlo je za izgubo zaupanja v državo kot uglaševalca poslovnih ciklov in preprečevalca tržnih anomalij oz. rigidnosti. Istočasno se prične tranzicija v smislu globalnih tendenc svetovne ekonomije. Rast azijskih tigrov (Singapurja, Južne Koreje ...), ki so bili še trideset let poprej popolnoma agrarne ekonomije; podobno rast moči japonske ekonomije ... Neoklasične razlage delovanja teh korporacij⁸ so bile za Galbraitha nesprejemljive. Smernice njegovega razmišljanja so bile načrtane proti širšemu dojemanju sveta – v ekonomskem, političnem, socialnem, zgodovinskem pogledu; bodisi tekmovalnosti ZDA v času hladne vojne bodisi razvoja korporacijske moči. Politični teoretiki so prvič začeli govoriti o hegemoniji ZDA na svetovnem zemljevidu. Sedemdeseta leta so v tej luči prinesla nezaupanje in celo sovražnost do vlade ZDA – vietnamska vojna, človekove pravice, afera Watergate, na drugi strani pa drugi nepredvidljivi dejavniki kot na primer naftni šoki, kreditni bum in veliko javno zadolževanje ... Po upokojitvi na harvardski univerzi leta 1975, kar je tudi vplivalo na zmanjšanje njegove vpletenosti na političnem prizorišču, se je Galbraith posvetil vlogi kritičnega opazovalca ekonomskega in političnega razvoja ZDA. Svoje nezadovoljstvo s konzervativno "hollywoodsko" politiko R. Reagana (vzpon pohlepa in socialnega darvinizma kot ameriške vrednote v osemdesetih letih).

3. Trilogija J. K. Galbraitha

Odločilni prehod na lasten teoretski okvir se zgodi v delu *Ameriški kapitalizem: Koncept povračilnih moči, 1952*⁹, v katerem zasnuje idejo o naraščajoči dominanci "velike korporacije", kar bo v prihodnosti predstavljalo tudi rdečo nit njegovih legendarnih del: *Družba obilja, Nova industrijska država in Ekonomika in javni interes*. V *Ameriškem kapitalizmu* se je polotil kritike konvencionalne modrosti na treh polih – konservativcev in njihove ideje o "lastnina = svoboda"; marginalistično trditev, da konkurenčnost pomeni učinkovitost, in prepričanje liberalcev, da ekonomska koncentracija bistveno zmanjša demokratičnost politike. Oporekanje dejstvu, da je ekonomska koncentracija in proizvodnja velikih obsegov nekaj popolnoma običajnega v ameriškem kapitalizmu, je Galbraithu

⁸ Keiretsu na Japonskem – njihov oligopolni položaj, intervencije države na različnih področjih menjalnih tečajev, bančnih posojil ...

⁹ Galbraith J.K.: *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power* Boston : Houghton Mifflin, 1952. 217 str.

predstavljalo podobno, kot oporekati darvinistični selekciji ali gravitaciji. Koncentracija in rast podjetja sta naravni stanji kapitalizma 20. stoletja. Koncept "povračilnih moči" predstavlja mejnik k teoretski osnovi del; definira prehod od klasične definicije konkurenčnosti¹⁰ k novemu pogledu na moderne trge. Ti trgi so sestavljeni iz malo prodajalcev, njihovo delovanje ne regulirajo več silnice konkurence – ta mehanizem v Galbraithovem svetu nadomestijo močni povpraševalci. (Galbraith, 1954, str. 3). Na tem mestu prvič prikaže svoj pogled na realno sliko ameriškega kapitalizma petdesetih let prejšnjega stoletja, tj. študij ekonomije kot "metafizike socialnih relacij".

Povojni časi so sprožili številne intelektualne premike na ekonomskem in političnem poligonu v ZDA. Problemi velike depresije in odgovori nanjo (New Deal) so prinašali zagon ameriškemu liberalizmu v duhu keynesianskega ekonomskega koncepta. Ameriška administracija je bila v petdesetih letih že zelo vpeta v vsakdanje dogajanje, vzpostavljajoč večdimenzionalen pogled na realnost (preko politike, sociologije in zgodovine). V času razvoja od marshallianske ekonomike in marginalistične revolucije so na zemljevidu poslovnega sveta zrasla imena: General Motors, US Steel, General Electric ... Naraščajoči pragmatizem je Galbraitha odvrnil od sprejemanja takratne uveljavljajoče "neoklasične paradigme", vodil ga je k vprašanju substance ekonomskega sveta. Iz tega sledi koncept povračilne moči nasprotnih družbenih subjektov (sindikatom, države ...).

Po velikem uspehu *Ameriškega kapitalizma* v letu 1955 pričel pripravljati okvire za svojo naslednjo knjigo. Z zagotovljenimi sredstvi Carnegie Corporation je pričel raziskovati, "zakaj so ljudje revni". Prvo delo (in eno izmed manj znanih) na to temo je opravil v sodelovanju z Richardom Holtonom: *Tržna učinkovitost v Puerto Ricu*. Jeseni istega leta se družina Galbraith odpravi v Švico, kjer je Ken nameraval dokončati *Družbo obilja* (takrat imenovano še *Zakaj so ljudje revni?*). V Indiji pa je končno uspel postaviti temelje knjige, izhajajoč iz antagonizma z angleškim ekonomistom Lionelom Robbinsom, za katerega je "ekonomika /.../ poleg vsega drugega v prvem pogledu znanost o alokaciji redkih virov med neskončnimi in medsebojno konkurenčnimi rabami".¹¹ Galbraith pa se je spraševal, kaj če to ne drži in ali v času moderne ekonomike (200 let po Smithu), ko so države prešle množično revščino, ni čas za revizijo ekonomskih idej.¹²

¹⁰ Po Adamu Smithu predstavlja konkurenca edini avtonomni regulator ekonomske aktivnosti in hkrati tudi mehanizem za uravnavanje akcij na trgu. Galbraithova teza je bila, da konkurenca v določeni meri izgublja svoj "ekskluzivni" pomen.

¹¹ Lionel Robbins: *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 1932.

¹² V poznejših obdobjih pripoveduje, da je na podlagi tega razmišljanja napisal *Družbo obilja*.

3.1. Družba obilja – od koncepta "konvencionalne modrosti" do teorije socialnega ravnotežja

Galbraithovo kritiko sodobnega kapitalizma zajeto v *Družbi obilja* lahko povzamemo v nekaj točkah, nekatere od njih bodo kasneje tudi natančneje predstavljene:

1. Osrednje zanimanje ortodoksne ekonomije je "maksimizacija učinkovitosti" proizvodnih faktorjev, porazdeljenih po načelu racionalne alokacije.
2. Keynesovo delo je premaknilo izhodiščno točko od t. i. mikro- k makroupravljanju trgov in državnega vzpodbujanja rasti proizvoda.
3. Primarna vloga proizvodnje je temeljne narave v času povojne ureditve sveta in hitrega razvoja proizvodov za zasebno potrošnjo. Koncept "socialnega ravnotežja" govori o prenasičenosti trga zasebnih dobrin in pomanjkanju ponudbe javnih dobrin.
4. Povečevanje ponudbe privatnih dobrin in storitev so v dodatni meri vzpodbujale tudi korporacije same z astronomskimi vložki v oglaševanje in druge trženjske prijeme. Iz tega je sledil sklep, da so potrošnikove potrebe proizvod korporacij, podobno kot dobrine, s katerimi jih zadovoljimo. Koncept "učinka odvisnosti zadovoljevanja potreb" obravnava to perverzno zastavljeno predpostavko o avtonomnosti potrošniških preferenc oz. ujetosti v korporativni proizvodni proces.
5. Proizvodnja v povojnem času je povzročila stalno prisotno inflacijo; korporacije so v tem obdobju delovale blizu polne zaposlenosti, kar je vodilo do prevalitve stroškov plač in povišanja cen na potrošnike, po drugi strani pa onemogočalo klasične mehanizme fiskalne in monetarne politike za "zaviranje" inflacije.

3.1.1. Koncept "konvencionalne modrosti"

"Konvencionalna modrost" je verjetno eden izmed najbolj znanih Galbraithovih konceptov, ki obstaja v vseh družbenih formacijah, naj bodo antične, moderne, kapitalistične, agrarne ali socialistične – v vseh najdemo splošno sprejemljive (in pravilne) trditve za veliko večino članov določene družbe. Trditve take narave so potrebne zaradi minimizacije družbenih trenj in konfliktov, pri čemer ponujajo posamezniku dodatno "samopotrđitev" smelosti njegovega razmišljanja. V modernih družbah se konvencionalna modrost reflektira skozi raziskave in intervjuje kreatorjev (vplivnih skupin) in s tem ponuja "varno zavetje" ter istovetenje idej slehernega posameznika. Sama ideja "konvencionalne modrosti" leži v psihološkem vplivanju na človeka; ponuja mu poglede znanih, vplivnih ljudi in možnost poistovetenja ter konsolidacije njegovih lastnih idej. S tem je doseženo močno javno strinjanje z idejami neke skupine. (Galbraith, 1999, str. 6–14). "Konvencionalne modrosti" so temeljni gradniki Galbraithove družbe, preko njih se transcendirajo norme, vrednote, torej splošni okvirji delovanja in prepričanja posameznikov. Ustvarjalci (znanstvene skupnosti, politiki itn. pa,

nasprotno, preko njih iščejo legitimnost svojih akcij in pobud. Problematičnost konvencionalne modrosti leži v njenem obravnavanem predmetu: njen cilj ni slediti spreminjajočemu se svetu, sledi željam publike, ki ji je namenjena. Publika se seveda rada oprijema varnih in udobnih konceptov, kar lahko pomeni hitro zastarevanje konvencionalnih modrosti. Zastarevanje in prehod na nove prijeme pa je bistvo (to se ne dogaja s postavljanjem idej, marveč s sosledjem dogodkov) "konvencionalne modrosti", z željo prikazati, kako močna je kontinuiteta posameznih idej.

3.1.2. Učinek odvisnosti zadovoljevanja potreb

V povzetku Galbraithove ideje o potrošnikih dajejo naslednjo sliko: z gospodarskim razvojem posameznikov razpoložljivi dohodek narašča, kar pomeni večje možnosti izbire pri zadovoljevanju svojih potreb. Če je teorija o padajočih koristnostih konsistentna, sledi, da ob povečanju vsaka nadaljnja potreba predstavlja manjšo stopnjo nujnosti za zadovoljitev. Z doseganjem cilja – da je zadovoljitev osnovnih potreb kot npr. potrebe po kruhu – oz. da je mejna stopnja koristnosti zelo majhna, se po drugi strani začne povečevanje potrošnje drugih izdelkov. Kaj je torej za Galbraitha problematično? Prevara leži drugje; če za vse velja padajoča stopnja donosa, mora to veljati tudi za potrebe posameznika! In ravno to dejstvo ostaja zaščiteno pod plaščem ekonomske teorije kot znanosti. O tem zapiše: "Očiten vendar neugoden dokaz je bil zavržen na osnovi dejstva, da je znanstveno neprimeren". Nadaljuje v podobnem tonu: "/.../ če je splošno sprejeto, da mejna koristnost posameznika pada po nekih zakonitostih, pa sama koristnost ali zadovoljitev potrebe z novim izdelkom ali naslednjim enakim izdelkom ne predstavlja zmanjšanja le-te." Potemtakem je posameznik sposoben akumulirati končno mnogo proizvodov, kolikor se ti minimalno razlikujejo med seboj (Galbraith, 1999, str. 122).

Galbraith diskurzu doda še eno dimenzijo – časovno komponento. Z drugimi besedami, gre za intertemporalno primerjavo; potrebe se v času spreminjajo, še posebej, če govorimo o družbi, ki prehaja skozi različne faze bogastva. Za to navaja primer: "Kdo lahko z gotovostjo trdi, da je lakota nekoga bolj boleča kot zavidanje sosedu njegovega novega avtomobila?" Za to ne moremo govoriti o posamezniku v različnih časovnih obdobjih, še več, govoriti moramo o različnih posameznikih v različnih časovnih obdobjih. In bilo bi nepošteno verjeti, da se z razvojem nujnost potreb ne spreminja! Kako poteka torej proces kreiranja potreb od posameznika na proizvodne subjekte? Če želimo potrditev nujnosti posameznikovih potreb, morajo le-te izvirati iz njega samega. Ne morejo biti nujne tiste potrebe, ki so zanj ustvarjene. Še bolj pomembno: ne smejo biti ustvarjene s strani proizvodnega procesa, ki jih edini tudi zadovoljuje. Galbraith(1999, str. 126) zaključuje tezo na osnovi, da "je reduciranje vloge dobrin (v družbi obilja) na zgolj simbol prestiža zadosten argument implikaciji, da proizvodnja dobrin ustvarja potrebe."

3.1.3. Socialno ravnotežje

Problem vsake družbe je v strukturi njene proizvodnje zagotoviti ustrezno razmerje med zasebnimi in javnimi dobrinami. Na eni strani imamo opraviti z naraščajočim BDP-jem neke družbe, vendar v večini na račun privatnega sektorja – v zadnjem stoletju smo bili priča velikanski porasti števila avtomobilov, računalnikov, vseh mogočih izdelkov za osebno nego ... V istem stoletju pa smo bili priča relativno manjšemu razvoju dobrin v javnem sektorju. Prevelika obremenitev šol, premalo bolnišnic, slaba transportna infrastruktura so problemi v večini sodobnih družb. Kot ugotavlja Galbraith, je v moderni proizvodnji dobrin potrebno iskati ustrezna razmerja med povezanimi dobrinami (npr. jeklo in nafta v povezavi z avtomobili); in le-to omogoča delovanje tržnih mehanizmov, v povezavi s pretežnim planiranjem proizvodnje. "Jeklo in nafta nista edina pogoja za uravnotežen razvoj avtomobilske industrije – ceste, parkirišča, prometna policija, cestno vzdrževanje itd. so prav tako potrebne za družbeno dobrobit." Slednje dobrine in storitve zagotavlja država. Prikaz nujnosti po državnih storitvah prikazujeta dve kontrastni sliki: skupnost, v kateri je primeren nivo javnih storitev, dovolj šol in rekreacijske ponudbe, kvalitetna policija ... V taki skupnosti tudi deviantna dejanja ne povzročajo resne nevarnosti, saj televizija in "hollywoodska produkcija" tekmujeta z intelektualnim pristopom izobraževalnega sistema. Dramski, literarni, športni in še marsikateri krožki ponujajo močno alternativo in minimizirajo delikventnost. Druga slika je slika skupnosti, kjer zasebna potrošnja prekaša javno; tu prevladujejo televizijski idoli, nasilni stripi in nasilniško obnašanje njenih članov. Prevladujejo adiktivna sredstva, alkohol, cigarete, droge ... (Galbraith, 1999, str. 192).

Konvencionalna modrost pravi, da je družba sama odgovorna za izbiro, koliko bo namenila za javne storitve – vse to se izraža skozi demokratični proces odločanja. Ne glede na vse omejitve in rigidnosti, ljudje sami odločajo, koliko svojega dohodka so pripravljeni odvesti za javne storitve. Galbraith se opre na idejo "popravljenega zaporedja"¹³ in trdi, da so odločitve ljudi rezultat procesa, ki ustvarja njihove potrebe. Uravnavanje obnašanja potrošnika je mehanizem privatnega sektorja, javni sektor ne razpolaga s takimi ali podobnimi vzvodi. Iz tega izvira prva izmed tendenc k premoči zasebnega proti javnemu sektorju. Drugi dejavnik je popolnoma ideološke narave; naslanja se na popolnoma ideološka vprašanja: kolikšno enakost si želimo v družbi? V tem se tradicionalno razlikujejo leve progresivne opcije in desne konzervativne stranke. Problem izhaja iz potrebe po plačilu javni storitev – največje vprašanje je, kdo in koliko naj prispeva k storitvam.

Galbraith ponuja rešitev, ki ne obstaja v enostavnem prelivanju denarja in ob tem povečevanja davkov države v programe za javne storitve. Potreben je davčni sistem, ki bo avtomatično redistribuiral naraščajoči bruto dohodek v namen porabe za javne storitve. Naloga javnih uslužbencev je seveda razporejati sredstva glede na relativno potrebo. Pravilen davčni sistem bo prispeval k izenačitvi ponudbe javnih in zasebnih dobrin – nekaj, kar je povsod nagnjeno k

¹³ Obravnavan v kasnejšem razdelku 3.2.3 Tehnostruktura – osrčje korporacije.

presežku slednjih. Plačevati več za kinematografe, televizije pomeni boljši izobraževalni sistem, plačevati višje cene hrane in pijače pomeni boljši zdravstveni sistem in posledično naše osebno zdravje itn.

3.1.4. Temeljne značilnosti "nove" družbe

Družba obilja želi na polemičen, a hkrati ironičen način prikazati nove poglede na ameriško družbo. Le-ta zajema različne sociološke, politične in ekonomske vidike kapitalistične družbe, skupaj temelječe na različnih uveljavljenih "konvencionalnih modrostih – javnem sprejetju norm in vrednot". V tej novi družbi obstaja centralna teza o neučinkovitem delovanju kapitalistične družbene ureditve. Galbraithova definicija nove družbe je osnovana na dvodimenzionalnem argumentu: – na napadu na upravičenost povečevanja proizvodnje za zagotavljanje dobrin vse večjim družbenim potrebam, in drugič – na trditvi, da tak razvoj pelje k izdatni zasebni porabi, kar povzroča družbeno neravnovesje javnih in zasebnih dobrin. Paradoksalno z večino ekonomskih preokupacij se pojavi teza o preveliki proizvodnji in ne obratno. V zgodovinski perspektivi, od Ricarda in Malthusa dalje, ekonomska znanost išče možnosti povečevanja produktivnosti, saj je stalno obstajal strah pred neskončno rastjo populacij in popolni presežek vseh človeških zmožnosti v proizvodnji iskanih dobrin. Iz tega je sledila razlaga zasledovanja *samointeresa* in ustanovitev poslovnih subjektov, da bi družbe dosegle potrebno količino dobrin. To posledično povzroči razvoj neenakosti, vprašanje ekonomske varnosti in pojav ekonomskih recesij. Sodobna družba (obilja) je rezultat reševanja teh ekonomskih problemov, ko se začno pojavljati novi politično-ekonomski izzivi zaradi presežne proizvodnje. Sporočilo *Družbe obilja* zahteva ponoven premislek o potrebi po maksimalni proizvodnji ob nespremenjenih razmerjih med javnim in zasebnim (Stanfield, 1983, str. 595). Če predpostavimo, da v ozadju povečane produkcije stoji Galbraithov učinek odvisnosti zadovoljevanja potreb, iz tega sledi družbeno neravnovesje med zasebnimi in javnimi dobrinami. In naprej imamo vseskozi prisotne težnje za dodatno povečanje zasebne potrošnje (v naraščajočih izdatkih za trženjske prijeme), a hkrati ne obstaja nikakršen mehanizem za spodbujanje ponudbe ali povpraševanja po javnih dobrinah.

Podobno kot zgoraj omenjeni tudi preostale teme *Družbe obilja* polemizirajo z uveljavljenimi "konzervativno-neoklasičnimi" ekonomskimi predpostavkami. Gre predvsem za aktualno tematiko petdesetih let prejšnjega stoletja, kot na primer naraščajočo potrošniško zadolženost, pomembnost človeškega kapitala za ekonomsko prosperiteto, nujno po večji ženski participaciji v delovni sili, okoljsko problematiko ... Na tem mestu Galbraith prične pripravljati prehod iz uveljavljenega mehanizma trga na potrebo po alternativnem pogledu na kapitalizem – planiranje in podrejenosti trgov velikim subjektom.

3.2. Nova industrijska država – vzpon korporacije in "novi razred" Tehnostruktura

Nova industrijska država je odraz Galbraithovih razmišljanj in dognanj obdobja Kennedy-Johnson, obdobja naraščajočih koncentracij moči velikih korporacij in medsebojne povezanosti z državno administracijo, mediji in univerzami. V novem svetu velika korporacija ni atomiziran subjekt na trgu. Posедуje moč vplivanja na potrošniško povpraševanje; vodstvo – tehnostruktura zasleduje svoje lastne interese (teži k tehnološki inovativnosti, zavrača učbeniško "maksimizacijo profita", sledi ciljem povečevanja rasti); vse to je nova slika ameriškega kapitalizma. Podjetniške Amerike v obdobju hladne vojne za Galbraitha ni več. (Galbraith, 1988, str. 374).

Galbraith je v *Družbi obilja* začel pripravljati razmišljanja o "novem razredu"¹⁴ – razredu, ki bi se mu uspelo ločiti od želje po individualni potrošnji. Ne skriva ambicije po nadaljevanju Marxovega iskanja (njegov ključni razred v družbi je bil proletariat) in idej Thorstena Veblena (čigar razred so bili inženirji). V *Neoklasični ekonomiki* tega razreda ne poznamo; človek je zreduciran na atomsko majhne socialne odnose med posamezniki, katerih edini življenjski motiv je maksimizacija individualnih preferenc. Galbraithov "novi razred" sestavljajo skupki oseb belih ovratnikov – tehnokrati, katerih cilj ni več samo denarna nagrada, marveč zadovoljstvo in užitek v opravljanem delu.

3.2.1. Tehnostruktura – skupina posameznikov s strokovnimi znanji

Zgodovinsko gledano je podjetnik (kapitalist) prešel različne faze razvoja. Podjetje mu tako v nadzornem kot kapitalskem smislu začne uhajati iz rok. Potrebna je bila nova oblika organizacije, z namenom obvladovanja vseh procesov in odnosov, ki se vzpostavijo v večjem podjetju (korporaciji). Reorganizacija je bila torej potrebna zaradi velikanskega razvoja visoke tehnologije, naraščajočega števila zaposlenih, potreb po načrtovanju (finančnem, tržnem, razvojnem ...); to je pogojevalo tudi potrebo po nadomestitvi klasičnega podjetnika v kapitalista z novim vodstvenim organom – menedžmentom. Za boljši vpogled v tehnostrukturo je na mestu naslednji citat: "Sestavljajo jo predsednik, nekaj podpredsednikov, s pomembnim osebjem, ki odgovarja za posamezne oddelke /.../, pa tudi majhen odstotek onih, ki kot soudeleženci prispevajo podatke za skupinsko odločanje." (Galbraith, 1970, str. 72). In v tej zadnji skupini¹⁵ so tisti, ki prispevajo specializirano znanje, talent ali izkušnje za odvijanje procesov, torej – inteligenca podjetja.

¹⁴ Katerega fenomenologijo raziskuje v *Novi industrijski državi*.

¹⁵ J. K. Galbraith tudi nikoli ni skrival svoje karakterne lastnosti – kolektivismu; enostavno ni bil otrok danes prevladujoče ameriške ideologije individualizma in socialnega darvinizma. Za njega svet ni sestavljen iz množice posameznikov, ki imajo lastne in hkrati neodvisne interese, temveč predstavlja družbene vezi med posamezniki, katerih moč se transcendirata skozi kolektivna dejanja.

V teoriji je znano, da lahko posamezniki razpolagajo le z določeno količino informaciji, na podlagi katerih sprejemajo odločitve. Pri tem lahko privzamemo dejstvo, da skupina posameznikov pomeni večjo akumulacijo informacij, iz česar sledi, da so odločitve na podlagi skupinskih informacij nujno boljše. "/.../ Potreba po takšni skupinski osebnosti je nastala v razmerah, ko mora moderna industrija sprejemati veliko število odločitev tako, da uporablja informacije več kot enega človeka. Točneje rečeno, potrebno je specializirano znanstveno in tehnično znanje /.../" (Galbraith, 1970, str. 64). Razumevanje skupinskega odločanja je temeljnega pomena za nadaljnje raziskovanje moči tehnostrukture. Niti predsednik uprave niti člani njegove uprave ne zmorejo sprejeti tako kakovostnih odločitev, kot jih lahko (že poprej) sprejmejo člani hierarhično nižjih formalnih ali neformalnih skupin. "Če bi dokazovali nasprotno, bi tako poslovna organizacija kakor tudi sleherna vlada obstali v danem trenutku sredi dela in čakali na prihod človeka z zahtevanim celovitim znanjem, ki bo rešil aktualen problem." (Galbraith, 1970, str. 68).

Galbraith, kasneje v *Novi industrijski državi* na primerih dokazuje pomen skupinskega odločanja in pomembnost znanja skupine nad posameznikom. Ob tem vseskozi ohranja okvir; tržnik mora sodelovati s finančnikom, če ne želi preseči finančnega plana, prav tako z inženirji, če želi neki proizvod uspešno prodati ... Druga plat skupinskega odločanja prinaša soočenje s pojmom odgovornosti. Za izvršitev neke odločitve je nujno potreben konsenz celotne skupine z vsakim posameznikom, kajti nasprotni primer bi gotovo prinesel nesprejetje. Identificiranje posameznika znotraj skupine ga navidezno reši odgovornosti in hkrati tudi doda maksimalno kakovost (na podlagi informacij celotne skupine) njegovega doprinosa. Navedene lastnosti, kajpak za Galbraitha, prispevajo k formiranju moči tehnostrukture.

Prof. Galbraith poizkuša pojem tehnostrukture prikazati z abstraktnim hierarhičnim modelom, preko vzpostavljanja korelacije med stopnjami motiviranosti na posameznih stopnjah organizacijske strukture. Izhodišče predstavlja osnovno priznana piramidalna ureditev, s koncentracijo moči od zgoraj navzdol. Na vrhu naj bi bili delničarji, sledili naj bi jim odbor direktorjev, menedžment ..., vse do oddelkov in posameznega delavca (Galbraith, 1970, str. 143). Galbraithova smer moči je postavljena na glavo. Po njegovem v popolni korporaciji velja nemoč delničarjev, odbor direktorjev je v podrejeni funkciji menedžmenta, le-ti pa so popolnoma odvisni od odločitev na nižjih nivojih, nivojih skupin razvoja, trženja, računovodstva ... Svojo argumentacijo teze prikazuje na podlagi koncentričnih krogov. Le-ti predstavljajo različne stopnje motivov udeleženih:

1. prisila – član skupine se podreja, ker ne želi biti sankcioniran, ali je zunanje odrezan od dogajanja znotraj organizacije;
2. ekonomska korist – gre za pozitivno stimulacijo za podreditev ciljem skupine;
3. identifikacija – posameznik prihaja do sklepov, da so cilji skupine presegli njemu lastne cilje;
4. adaptacija – ne le da posameznik verjame v cilje skupine, želi si tudi svoje lastne približati

kolektivnim.

Zunanji krog predstavljajo mali delničarji, po naravi pasivni udeleženci korporacije, njihov interes je zgolj profitne narave. Za njih ne velja niti osnovna identifikacija s cilji tehnostrukture. Za izjemne primere se navaja družinske menedžerje in lastnike, kot na primer Du Ponta, Forda. Vsi omenjeni so bili precej bolj poistoveteni s korporacijo, vendar je njihov vpliv skozi zgodovino precej zbledel. Znotraj prvih krogov se nahajajo delavci; ker so že znotraj poslovnega procesa firme, logično obstaja neka povezava – identifikacija s firmo. Vsekakor pa ne smemo pripisati kakšnega večjega pomena adaptaciji višjim ciljem, saj so "/.../ cilji delavca ribiška palica, televizijski zaslon, kanček viskija ali požirek kakšnega drugega žganja /.../" (Galbraith, 1970, str. 145). Za takega delavca obstaja prenosorazmerna povezava med identifikacijo in mezdo v firmi; ali z drugimi besedami – boljši ko bodo pogoji dela (zanimivo delo, ugodnosti ...), večja bo navezanost posameznika. Z gibanjem proti središču krogov se pomikamo preko uradnikov, administrativnega osebja do tehnikov, inženirjev, vodij prodaj, znanstvenikov, arhitektov ... Navedeni konstituirajo jedro tehnostrukture. Njihov status je vzpostavljen z argumentacijo, da ne obstajajo več ovire za identifikacijo s korporacijo in njenimi cilji, temveč že adaptirajo lastne cilje s cilji korporacije in vice versa. O adaptaciji Galbraith lepo pove, da "/.../ se je okrepila tudi s skoraj nespremenljivo težnjo posameznikov, da si ožije svet do mej lastnega obzorja. To je najvažnejše" (Galbraith, 1970, str. 149). Ob tem navaja primere učiteljev, pridigarjev, birokratov, univerzitetnih profesorjev; vsi naštetih delujejo v majhnih celicah ali enotah (pisarnah, oddelkih, razredih). Podobno zožitev sveta doživijo tudi vsi pripadniki "tehnostrukturnega" sloja v korporacijah, kjer za njih ni bolj pomembne stvari od njihovega končnega produkta. Preko sledečih dejavnikov motivacije – identifikacija in adaptacija s cilji korporacije – se osnuje organizacijska struktura "popolne korporacije". Identifikacijo s cilji prevzemajo navadni delavci, adaptacijo ciljev (ali poistovetenje) pa uživajo tisti na višjih nivojih odločanja.

3.2.2. Tehnostruktura – osrčje korporacije

Tehnostruktura je torej odločitveni organ v veliki korporaciji. Njena moč se manifestira preko dosežene avtonomije delovanja. Podobno kot vsak posameznik si tudi vsaka uprava ne želi zunanjih vplivov na delovanje. Kot pravi Galbraith, je v ZDA znano, da ni bolj grešnega dejanja kot vmešavanje v poslovanje podjetja, še zlasti s strani države. Identifikacija potrebe po zanesljivem izvoru kapitala je ključnega pomena, kajti poslovodstvo potrebuje določen vzvod za omogočanje neodvisnosti delovanja. Razlika med majhnim podjetnikom in veliko korporacijo se reflektira skozi moč (nihče si ne drzne postavljati pod vprašaj odločitev poslovodstev, saj je jasno, da zaposlujejo najboljši razpoložljivi intelekt države) ali drugače – z zmožnostjo vplivanja na banke, sklade, kapitalske ponudnike. Avtonomnost dejanj tehnostrukture vključuje tudi najpomembnejšo postavko: skrb za ustrezen kapitalski priliv v korporacijo. Po Galbraithovem mnenju ne obstaja bolj nelagodna pozicija, kot je slabo

delovanje tehnostrukture, ki privede do zunanjega vpletanja in preverjanja njenih dejanj. Moč v korporaciji proučuje v treh smereh:

1. kdo ima "moč" v korporaciji,
2. kakšne razsežnosti lahko zavzame in
3. kateri instrumenti so na razpolago za njeno realizacijo.

Odgovor je na dlani; tehnostrukture je tisti subjekt, ki ima popoln nadzor nad akumulirano močjo v korporaciji. Njene razsežnosti so seveda odvisne od velikost in dosežene zrelosti. Nadalje deli namene tehnostrukture na dvoje, in sicer *zaščitne (Protective) namene in potrdilne (Affirmative) namene*.

Pri *zaščitnih namenih* nadaljuje svojo tezo, da je za tehnostrukture pomembna zagotovitev najprej lastnega obstoja in rasti in nato minimizacija vplivov na njeno delovanje. Skupine takih subjektov so njeni upniki in lastniki korporacije. Galbraith ne verjame v maksimiranje dobičkov, zavrne jih z domnevo, da "nobenemu neoklasičnemu modelu do danes ni uspelo izračunati, kje se ta maksimum dejansko nahaja", torej preostane poslovodstvu le naloga, da ne posluje z izgubo. S tem doseže, da vpliv malih delničarjev vse bolj blede, upniki se ne vznemirjajo (in ne posegajo) v delovanje korporacije. Manjšo vlogo imajo podobno delavci (preko sindikatov), kupci izdelkov in država (Galbraith, 1973, str. 93). Nadaljuje z ugotovitvami, da ni bolj pomembnega pogoja za rast tehnostrukture, kot je zagotavljanje minimalnih dobičkov (pozitivnih razlik med prihodki in odhodki). Iz slednjega izpelje lasten pogled na prevzemne politike – da se bodo prevzemi različnih oblik praviloma pojavljali tam, kjer je oslabiljeno zagotavljanje prihodkov, ali tam, kjer nastajajo izgube. Posledica tega se izraža v izkazovanju nižjih tržnih vrednosti podjetij na borzi, iz česar sledi povečana verjetnost prevzemnih pobud. Za prevzeto podjetje po Galbraithu to pomeni le še več težav pri poslovanju. Prevzemno podjetje namreč nima relevantnih informacij za na novo vzpostavljeno vodstveno strukturo – pogosto kratkoročno sledi obdobje večjih izgub prevzetega podjetja.

Naslednji cilj je izključiti sindikate, potrošnike in vlado, vsi ti so podvrženi zaščitnim ukrepom tehnostrukture. Galbraith tu navaja neoklasično ekonomiko, ko pravi, da je "v neoklasičnem modelu podjetje v popolni podrejenosti trgu in s tem potrošniku. Zato ni nobenega razloga, da bi se potrošnik (ali v njegovem imenu vlada) vpletal v odločitvene procese v podjetju" (Galbraith, 1970, str. 97). V tem pogledu gre neoklasika z roko v roki s tehnostrukture. Pojem "privatno" je tisti, ki daje korporacijam popolno legitimnost njihovih akcij. S tem na enaki osnovi negira delovanje vlade, tudi takrat, ko bi njeno regulativno poslanstvo moralo poseči v njihovo delovanje; pri negativnih eksternalijah: na primer okoljskih učinkih detergentov, vzpodbujanju kriminala in nasilja na televizijskih kanalih, varnostnih vidikih avtomobilske industrije ipd. Nasprotno ostajajo vsa ta dejstva prisotna v floskuli "Menedžment je tisti, ki sprejema odločitve!", četudi na račun utemeljene potrebe po intervenciji vlade.

Afirmativni nameni tehnostrukture vsi konvergirajo k enemu cilju – rasti podjetja. Če so se zaščitni nameni nanašali na organizacijo navznoter, so afirmativni v vlogi uravnavanja zunanjih dejavnikov: kontrola (stroškov) in cen, skrb za potrošnike, torej sredstva, s katerimi tehnostrukture dosega zdaj že vsesplošno znani vir dohodkov (Galbraith, 1970, str. 100). V svoji zadnji objavljeni knjigi *Ekonomika nedolžne prevare (The Economics of Innocent Fraud, 2004)* zavzame prof. Galbraith še bolj radikalen položaj nasproti uveljavljenemu esteblišmentu. Glavna naloga predsednikov uprav je uspešno manevriranje med vsemi čermi poslovnega sveta. Posameznik je že davno izgubil svojo vlogo v današnjem kompleksnem svetu; nima ne energije ne moči in kar je najpomembnejše, nima zadovoljivega znanja za uspešno opravljanje svojega dela. Skupinski trud, inteligenca in specializacija so temelji novodobnega korporativnega poslovnega sveta. Še vedno pa obstaja mit v celotnem diskurzu, mit o birokraciji – faktu, ki naj bi obstajal zgolj v javnem sektorju (vladi), nasprotno pa naj bi bil psovka za poslovni svet.

Osnovne predpostavke za cilje popolnih korporacij se skladajo z načeli zaščitnih in afirmativnih namenov tehnostrukture. Galbraith gleda na vse poslovne subjekte z zornega kota družbe, gre za iskanje skladnosti v ciljih neke družbe (v sociološkem kontekstu), podjetja in posameznika. Če družba predstavlja inducirano množico posameznikov, pomeni, da je posameznikov cilj tisti, ki vzpostavlja družbene cilje. Zastavljenih ciljev posameznik sam ne bi mogel doseči, zato mu jih, kot vzvod družbene moči, omogoča korporacija. Argumentacija je veljavna tudi v rekurzivni povezavi; cilji družbe vplivajo na cilje organizacij (podjetij) in preko njih na posameznika (Galbraith, 1970, str. 152). Najbolj znan cilj v sodobnem tržnem gospodarstvu je maksimizacija dohodka, profitov. Konsistenten je na obeh straneh, za posameznika predstavlja maksimizacijo osebne koristnosti, za podjetje največji profit. Na tem mestu se Galbraithovi pogledi razidejo z neoklasičnim predpostavkam. Za popolne korporacije ne velja, da želijo *maksimum* dohodkov, saj niti ne vedo, kje se le-ti sploh nahajajo. Nasprotno, prvi namen tehnostrukture je zagotavljanje minimalnih ravni profitov, za zagotavljanje ustrezne avtonomnosti delovanja. Galbraith dopušča obojestransko formulacijo ciljev – po eni strani cilji korporacije odsevajo cilje tehnostrukture (posameznikov, ki jo sestavljajo) in se s tem implicitno približujejo ciljem družbe. Po drugi strani pa je splošno sprejeta družbena ideja o kakšnem naprednem tehnološkem raziskovanju lahko družbeni cilj, ki ga poskuša realizirati velika korporacija. Ustrezne ravni dohodkov so torej prvi dejavnik izvora moči – omogočajo izplačilo in nevmešavanje delničarjev (še posebej malih), obenem pa taisti dohodki predstavljajo akumulacijo kapitala, namenjeno varčevanju oz. investiranju. V nasprotnem primeru prenizkih dohodkov oz. izgub se bo tehnostrukture soočala s prenekaterimi zunanjimi preglavicami. Potrebno bo zunanje financiranje dolga, kar bo prineslo nestabilnost in številna vprašanja na račun odločitev poslovodstva (Galbraith, 1970, str. 160).

Osrednje sporočilo *Nove industrijske države*, ki zadeva cilje korporacij, zajema opredelitev "doseganje največje možne stopnje korporacijske rasti, merjene s prodajo". Cilj naj bi posredno vplival na večino drugih, podobnih posrednih želja tehnostrukture; dosegli bi večjo

stopnjo proizvodnje, povečevalo bi se število zaposlenih, povečevale bi se plače in nagrade, kar bi na koncu povečalo moč korporacije. Galbraith zavrne predpostavko maksimiranja profitov (ali maksimalne vrednosti enote podjetja – delnice) tudi s cinično opazko, "/.../ da zahteva tako cilj od članov tehnostrukture podreditve osebnih ciljev za doseganje finančnih koristi nekih neznanih in oddaljenih delničarjev". Za družbeni cilj vzame gospodarsko rast oz. letno povečanje bruto domačega proizvoda. BDP naj bi bil tisti ultimativni cilj družbe, s katerim se člani tehnostrukture poistovetijo, saj se hkrati zavedajo, da služijo nekemu višjemu cilju. Kot utemeljitev navaja, da je bila rast pogosto rešitev zgodovinsko-ekonomskih zablod, na primer brezposelnosti, in pa dejstvo, da je rast BDP univerzalen cilj bodisi za zahodna kapitalistična gospodarstva bodisi za socialistične različice gospodarstev ...¹⁶ Veljalo bi izpostaviti še enega izmed ciljev, ki zajema težnjo po tehnološki popolnosti oz. inovacijah. V neoklasičnem modelu inovacije predstavljajo dvojni napredek. V prvem primeru prinašajo na trg nove izdelke ali izboljšane storitve, v drugem pa gre za izboljšave v samem procesu ustvarjanja proizvodov ali opravljanja storitev. Podobno igrajo inovacije pomembno vlogo tudi v planskem sistemu. Znano je, da tehnološke spremembe vplivajo na zniževanje stroškov, kar značilno vpliva tudi na cene in v korporaciji na rast prihodkov. Preko tega posredno vplivajo na varnost položaja in moč članov tehnostrukture.

V industrijskem sistemu je eden izmed dveh najpomembnejših (merjenih v relativnem obsegu) proizvodnih faktorjev kapital, drugi tehnologija. Naložbe, rezultat prihrankov, prinašajo učinke šele nekje v prihodnosti. V tem smislu sta tehnologija in kapitalne investicije dve plati iste medalje oz. drugače rečeno – vzročnost in posledičnost akumulacije kapitala. Galbraith vztraja, da mora tudi to ostati odvisno od tehnostrukture in istočasno minimizirati tveganje, ki ga lahko povzročijo kapitalski trgi. Bolj zanimiv je zorni kot gledanja na posameznika in njegovo ponudbo prihrankov. Z gospodarskim razvojem in stalnim povečevanjem potrošnje posameznika (zaradi njegove sle po vse večjem izobilju lastnih dobrin) smo priča precejšnjemu tveganju na strani ponudbe finančnih virov. Za korporacijo je zato vitalnega pomena lastno varčevanje oz. vpliv na državne institucije, ki bodo zagotovile finančne vire za financiranje družb. Suverenost odločitev o tem, koliko in kako bodo investirale korporacije, niso plod posameznikovih idej ali signalov trga, to je domena poslovnega vodstva korporacije. Fluktuacije obrestnih mer so vseskozi bile in so še danes pomemben dejavnik pri odločitvah podjetij – potemtakem imajo vsi interes zmanjšati njihove negativne vplive.¹⁷

Obstaja neka druga stična točka za vsa podjetja, ki sodijo v Galbraithov opus. Gre za koncentracije podjetij na določenem trgu (predvsem industrijske narave). Galbraith navaja podatke iz leta 1950, kjer omenja po štiri korporacije na panogo (te popolne korporacije naj bi obsegale dve tretjini tržne kapitalizacije) – avtomobilsko, aluminij in baker, cigarete, letala ...

¹⁶ Prof. Galbraith je v zadnjih letih postal še bolj oster nasprotnik merjenja rasti BDP za določanje družbene razvitosti (glej *Ekonomika nedolžne prevare*, 2004).

¹⁷ Kasneje pa vseeno priznava, da obstaja določena sistemska sorazmernost med prihranki, investicijami in obrestnimi merami, ki je ni mogoče spregledati.

(Galbraith, 1970, str. 160). Del tega močnega položaja na trgu – oligopola je tudi prednost oblikovanja cen. Podobno kot pri drugih elementih gre tudi v tem primeru za zmanjševanje tveganja tehnostrukture. Cene morajo biti dovolj nizke, da zagotavljajo kontinuirano rast proizvodnje ter prodaje, in obenem na takem nivoju, da zagotavljajo ustrezen zaslužek za poplačilo delničarjev in nova vlaganja. Vloga cen v planskem sistemu je inferiorne narave v primerjavi s cenami v tržnem sistemu. Prodaja korenja ali špargljev predstavlja tipičen primer tržnega udejstvovanja; obstajajo silnice ponudbe in silnice povpraševanja z medsebojnim usklajevanjem in doseganjem ravnotežne cene in količine. "Nič kaj podobnega pa ne utрпи proizvajalec letal." (Galbraith, 1970, str. 171). Vezanost kapitala v njegov proces je tako enormna, da bi bila prepustitev cen trgu lahko označena za čisto površnost. Veliki korporaciji oz. korporaciji z velikim tržnim deležem cena ni signalizirana preko trga, marveč je ona sama tista, ki postavi ceno. Dokaz temu bi bila misel o podvojitvi proizvodov General Motorsa; zelo verjetno bi bilo pričakovati, da bi to vplivalo na cene v njegovi panogi.

Cene se manifestirajo kot vzvod pri uravnavanju stroškov dela oz. mezd. "Mezde so najbolj pomemben primer nenadzorovanih stroškov." (Galbraith, 1973, str. 118). Z manipuliranjem cen se poslovodstvo posredno zavaruje pred vplivi zviševanja (ali zniževanja) cen dela in s tem sledi svojim zaščitniškim ciljem. Galbraith primerja tržni in planski sistem z vidika cen na naslednji način: majhno podjetje je nemočno pri zvišanju cen na trgu dela; sledi zvišanje lastnih cen in končno višja cena, če želi podjetje ostati na trgu brez izgub (edina uteha je, da se povišanje zgodi za celotno panogo, kar pa vseeno lahko pomeni hud šok – glede na elastičnost povpraševanja po produktih panoge). Velika korporacija se ne sooča s takimi težavami. Ima namreč možnost prevaliti povišanje stroškov na končnega kupca. Naprej se Galbraith ponovno sprašuje o resničnosti cilja maksimizacije profita in pravi, da "povišanje cen ponavadi sledi pogajanjem sindikatov za povišanje plač. Če pa s tem poslovodstva zagotavljajo povečanje prihodkov, je povsem jasno, da bi podobno lahko ravnala tudi poprej (pred zahtevami za povečanje plač)."

Tržno gospodarstvo naj bi temeljilo na informacijah, posredovanih iz njegove temeljne institucije – trga. Na trgu se srečujejo ponudniki in povpraševalci po proizvodih in storitvah. Njihova angažiranost privede do ravnotežne cene in količine ponujene na trgu. Načrtovanje v prevladujoči sodobni ekonomski misli ne obstaja, saj ni nihče na svetu tako prosvetljen človek, da bi lahko imel več informacij kot trg. Galbraith ne govori o planiranju kot posedovanju informacij o njegovem delovanju, temveč apelira na potrebo korporacij po zmožnosti uravnavanja razraščajočih procesov. Eden teh je hitro razvijajoča se tehnologija, ki terja stalno napovedovanje bodočih smernic, ali drugače, jasno sliko, kako se bo financirala. Drugo planiranje se dotika trga delovne sile; kako naj bo korporacija pripravljena na neko široko paleto izdelkov, če niso zagotovljeni človeški resursi za dana obdobja. Iz tega izhaja Galbraithova trditev, da je "/.../ trg potrebno nadomestiti z načrtovanjem /.../".

Kaj so torej Galbraithovi napotki pri analiziranju korporacij z vidika trga? Moč tržišča ni povezana z načrtovanjem trga, marveč se manifestira skozi monopolno tržno strukturo.

Veliko debat je bilo o tem, kako koncipirati tržne koncentracije – ali gre za velike absolutne obsege ali velike obsege relativno na tržišče. In če je za monopol znano, da je ekonomsko škodljiv in zaradi tega zakonsko ilegalen, pa je bilo malo rečenega na račun oligopolov. Galbraith izrazi povezavo med industrijskim načrtovanjem in velikostjo družbe. Znan je njegov primer med farmerjem v Wisconsinu in družbo General Motors; velike družbe lahko tolerirajo tržne negotovosti (saj so dobro pripravljene in "lahko sklepajo posle zunaj tržišča"), medtem ko so denimo manjša podjetja prepuščena tržni nadvladi. "Vertikalna integriranost, nadzorstvo nad cenami, planiranje povpraševanja in recipročna absorpcija tržne negotovosti s pogodbami med podjetji, to so privilegiji velike organizacije." (Galbraith, 1970, str. 36).

V prevladujoči ekonomski teoriji, tako pedagoški kot tudi v praksi, naj bi veljal postulat, da je posameznik tisti, ki ima pobudo v ekonomskem svetu. Njegove individualne preference vplivajo neposredno na tržno povpraševanje in posredno na tržno ponudbo. Ob tem je jasno načrtana pot: od posameznika preko trga potujejo signali do proizvajalcev, ki na taistem trgu ponudijo želene produkte. Galbraith skuje novo besedno zvezo za poimenovanje tega toka – t. i. "odobreno zaporedje". S prevzemanjem Galbraithovega "alternativnega" pogleda na svet jasno pade to sprejeto načelo – v svetu popolnih korporacij imamo popolno nadzorstvo nad lastnimi cenami, produkcijskimi stroški, oglaševanjem ... Vse to posega v motivacijo tehnostrukture, le-ta pa ima za cilj prilagajanje družbenih ciljev svojim lastnim; in zmožnost nadzora nad vsemi zgoraj omenjenimi dejavniki ji omogoča podobno vlogo, kot jo ima posameznik v neoklasičnem modelu. Galbraith to drugo smer imenuje "popravljenno zaporedje". Ob tem ne smemo spregledati, da "popravljenno zaporedje" velja zgolj za planski sistem in ne tudi za tržni sistem.

V knjigi *Ekonomika in javni interes* združi vplivanje korporacij tako na posameznika kot na državo. Izpostavljena je relacija med nadziranjem privatne porabe na mikroravni naproti javni porabi v makro smislu; iz tega sledi v prvem primeru nadzorstvo nad posameznikovimi in v drugem nad državnimi izdatki. Pomembnost izdatkov države se kaže tudi posredno preko gospodarske rasti na povečani kupni moči posameznega pripadnika družbe. Galbraith zavzame radikalno pozicijo, češ da sta v tem pogledu tako makro- kot mikroekonomija le posledični funkciji eksploatacije moči velikih korporacij (Galbraith, 1973, str. 136). Prepletenost javnega in zasebnega je izjemno pomembna – ceste, letališča itd. so zgrajena večinoma z državnimi proračuni in ti komplementarno delujejo na spodbujanje zasebnega učinkovitega povpraševanja.

3.3. "Ekonomika in javni interes" – vloga države v svetu "nove" družbe in velikih korporacij

V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja, po eskalaciji številnih meddržavnih konfliktov in stopnjujočo vojno v Vietnamu, se je v ZDA začela nova tekma za predsedniško mesto.

Galbraith je zopet prevzel nalogo pisca govorov za demokratskega senatorja in možnega predsedniškega protikandidata, Georga McGoverna, v boju z republikancem Richardom Nixonom. McGovern je v Galbraithu videl človeka z veliko avtoriteto in mu je zaupal pri programih za umik iz Vietnama, za povečevanje podpore revnim in zmanjševanje vojaških izdatkov. Leto 1972 je bilo eno izmed izredno obremenjujočih; poleg političnih svetovanj je zaključeval tudi novo delo *Ekonomika in javni interes*. Začetek Nixonovega predsedovanja je bil začetek zmanjševanja ponudbe javnih storitev; Galbraith se je ostro odzval na novo konzervativno politiko. Knjiga predstavlja najbolj radikalen zarez v temeljne principe ameriške družbe. Povod za pisanje je bila Nixonova izvolitev v letih 1968 in 1972 ter odkrito nezadovoljstvo z obstoječo ekonomsko in politično doktrino. Galbraith se je s tem delom dokončno zapisal v ameriških ekonomskih krogih kot "ideolog ameriškega socializma". Pri tem se moramo zavedati, da beseda "socializem" v tem primeru ni mišljena kot sinonim za kitajski ali sovjetski socializem, šlo naj bi za primerljiv pogled, kot so ga imele države Zahodne Evrope in Japonske (koncept socialne demokracije). ZDA so bile v smislu modernega demokratskega kapitalizma najbolj nagnjene na konzervativno stran, zato po Galbraithu "/.../ potreba po ostrem, provokativnem izrazu – socializmu."

Po *Novi industrijski državi* je bil poleg številnih pohval deležen tudi nemalo kritik za nekonsistentnost in kontradiktornost razvitega teoretskega sistema. *Ekonomika in javni interes* odpravlja nekatere zagate, prinaša nove informacije in nove vpoglede v delovanje ekonomije. Sledi natančnejša opredelitev naraščajoče neenakosti dohodka v različnih sektorjih gospodarstva – le-ta je odvisna od različnih stopenj izrabe moči. Slednje delo se od prejšnjih bistveno razlikuje v konkretnem predlogu reform – od ekonomskih (zaježitev monopolov, izenačitev moči med sektorji) do političnih (vprašanje žensk, okoljska problematika) ter filozofskih (emancipacija verovanja oz. zmožnost posameznika, da uvidi realno manipulacijo planskega sistema). Celotno "splošno teorijo reforme" obenem ovije v mistični pojem novega socializma in doseže burne odzive svojih kritikov (Weidenbaum et al., 1975, str. 87–100).

3.3.1. Tehnostruktura in državna birokracija

Za definiranje vloge države Galbraith predstavi naslednje trditve, ki sestavljajo institucionalni okvir njegovih razmišljanj o prepletenosti države in industrijskega sistema:

1. *Kvalificirana delovna sila je odločilna za uspeh industrijskega sistema.*
2. *Potrebno izobrazbo zagotavlja javni sektor.*
3. *Kapital je v rokah zasebnega dela gospodarstva.*
4. *Tržišča, predvsem tista za visoko tehnološke proizvode, so plod nabav za potrebe javnega sektorja.*
5. *Znanstvene in tehnične novosti prihajajo z inštitutov ali univerz, podprtih s sredstvi države, ali še pogosteje velikih korporacij.*
6. *Država ureja agregatno povpraševanje po izdelkih industrijskega sistema in*

zagotavlja regulativo za gibanje cen in plač.

Iz zgodovinske perspektive ne smemo prezreti neoklasične vloge države v ekonomski znanosti. Ekonomska sfera je verjela v samoregulativnost in samoprilagajanje posameznih trgov. Začasno je sicer lahko prišlo do anomalij v delovanju trga, a je na dolgi rok prevladala tendenca k ravnotežnemu stanju. Za ekonomiste je obstajal Sayev zakon – zakon, po katerem je ustvarjena proizvodnja hkrati inducirala tudi povpraševanje. Trideseta leta prejšnjega stoletja so prinesla t. i. veliko depresijo in izkazala dejstvo, da se lahko oblikuje ravnotežje tudi pri nepopolni zaposlenosti (kar je pomenilo, da zmanjšana mezda na trgu dela ni uspela zagotoviti povečanega povpraševanja po delovni sili), in s tem nekako zavrnila Sayev zakon samokorigiranja ekonomije. Keynes je pokazal, da niti znižane mezde niti nižje obrestne mere ne zmorejo premakniti gospodarstva iz njegove inertne poze. Investicije niso zmogle premika, kar je vse napeljalo na iskanje alternativnih možnosti obuditve ekonomije – državno intervencijo. Preko zbranih davkov svojih rezidentov država razpolaga z zajetno količino dohodka, s katerim lahko intervenira na nedelujočih trgih. Potreba po intervenciji je bila glavni povod angažiranja države; pomemben mehanizem vplivanja na trge – povečevanje javnih izdatkov za doseganje večje stopnje zaposlenosti oz. zmanjševanje za krotitev inflacijskih pritiskov. S tako politiko države bi lahko vzdrževali stabilnost gospodarstev. Njen razvojni problem je bila previsoka stopnja trošenja kot apriorna predpostavka države v svoji regulativni vlogi (Galbraith, 1973, str. 24). Kot posledica preti prekomerna vpletenost države v sliko agregatnega povpraševanja gospodarstva.¹⁸

Planski sistem je zrasel iz tesne povezave z državnimi izdatki. Največje koristi teh izdatkov so zabeležili ponudniki vojaških proizvodov, telekomunikacijske in računalniške opreme, infrastrukture ... In vsi ti proizvodi so imeli vračunan pribitek za potrebne investicije in tehnološki razvoj, nekaj, kar je seveda megalomanski, večtisočmilijardni državni proračun z lahkoto pokrival. Galbraith pripisuje pomembno vlogo države pri zagotavljanju kvalificirane delovne sile, delavcev z izgrajenim vrednostnim sistemom, vajenih birokratskih delovnih procesov. Korporacije in država so z vidika razvijanja družbe in ustvarjanja ter zadovoljevanja njenih potreb lahko delovali tudi komplementarno – hitra izgradnja cest za avtomobilsko industrijo na primer.

3.3.2. Birokratska simbioza

Birokratska simbioza je še ena iz skupine novo formiranih besed, predstavlja "zlitje" dveh – tehnokratske in državne birokracije. Povezanost sledi iz skupnih interesov obeh birokracij v želji po rasti in tehnološkem napredku. Galbraith pravzaprav ne daje večjega poudarka razliki med birokracijo (tehnostrukuro) korporacije in državno birokracijo; tudi njihova izhodišča in cilji so predstavljeni enakovredno. Obe konvergirata k znanim ciljem – denarnim nadomestilom, prestižu, ugodnostim in moči. Rast ene birokracije je nujen in potreben pogoj za rast druge, gre torej načelo vzajemnosti ob težnji k ekspanziji. Temeljna razlika med tržnim

¹⁸ Za Galbraitha so največ pozitivnih učinkov prejemale prav zasebne firme – tiste v vojaškem sektorju

in planskim sistemom je sledeča: tržni sistem deluje javno in preko zakonodaje z državno birokracijo, nasprotno pa birokratski aparati korporacij delujejo neposredno z izvršnimi organi državne birokracije, pri čemer gre za neformalne odnose. Koristi od tega so jasne, Galbraith navaja, da nemalokrat vidimo prehode "znanih direktorjev ali vodij med korporacijami in državnimi birokracijami." Tehnostrukture imajo močne povezave z različnimi skupinami – davčnimi svetovalci, oglaševalskimi agencijami, svetovalnimi podjetji računovodskimi servisi in nenazadnje univerzami. Vsi naštetih predstavljajo elitne skupine neke družbe in prav oni so hkrati tisti, ki posredno ali neposredno vplivajo na razvoj ekonomskih politik. Končno so cilji tehnostuktur – zaščita avtonomije njenega odločanja, povečevanje rasti, stabilizacija agregatnega povpraševanja in sprejetje želje po maksimalnem dohodku, želje po kvalificirani delovni sili, storitve države in zagotovitev izdatkov za investicije – potrebni za lasten uspeh, po naključju pa so nekateri izmed njih tudi cilji javnega interesa (Galbraith, 1973, str. 162).

3.3.3. "Javna zavednost" (Public Cognizance)

Delo *Ekonomika in javni interes* v razdelku Splošna teorija reforme poskuša podati možne rešitve zagat modernega sveta. Predpostavka podrejenosti posamezniku, tako korporacije kot države, je prvorazredna iluzija, zapiše Galbraith in nadaljuje, da je potrebno pričakovati neko razhajanje – divergentnost – med javnim interesom in nameni planskega sistema. Galbraith to poimenuje "javna zavednost" (Public Cognizance), kar pomeni osnovno divergentnost med cilji planskega sistema nasproti javnim potrebam in interesom. V praksi gre za zavedanje javnosti, da bo vlada podpirala tiste dele gospodarstva, ki so že tako ali tako najbolj razviti (deli gospodarstva pod planskim sistemom). S tem vlada povečuje prerazdelitev dohodka in neenakost razvoja; za vsem tem pa stoji državna identifikacija namenov planskega sistema. Galbraith v svoji primerjavi vseskozi uporablja kopičenje vojaškega arzenala v ZDA. Povezanost vlade in korporacije pri vojaških poslih pelje proti povečevanju storitev, za katere lahko smatramo, da so neprimerne, celo škodljive za družbeni razvoj. V vsem tem leži tudi dvoličnost vloge države; na eni strani s svojimi dejanji podpira rast neenakosti, redistribucije dohodka, okoljsko škodo, na drugi strani pa se kaže njena aktivna vloga pri reševanju teh problemov.

Emancipacija države, ne njen umik, je potrebna za zgoraj omenjeno vlogo v sodobni družbi. Galbraith se spusti na polje politike ko pravi: "Za predsedniško politiko v ZDA je značilna vloga republikanske stranke kot podaljšane roke industrijskega sistema." V idealnem svetu "nove industrijske države" bi to veljalo za obe stranki, od koder bi korporacija prejela posle za prodajo orožja, izgradnjo avtocest, prodajo visokotehnoloških proizvodov ... Nasprotno pa je predsedniškim kandidatom po godu vpletenost, še posebej finančna, v njihovo tekmo za stolček. Na primeru ZDA poskuša Galbraith pokazati, kako se t. i. javna zavednost transformira skozi čas. V prvih desetletjih prejšnjega stoletja je Kongres ZDA veljal za tarčo številnih ekskluzivnih ekonomskih interesov. Tedanja koncepcija predsedniške funkcije je zajemala širše spogledovanje in podporo varovanja javnega interesa. Podjetnik pa

je po drugi strani krepil moč preko lokalnega okolja in preraščal v pomembnega igralca za politiko v ZDA. Zvezna vlada, kongresniki in senatorji postanejo rezultat ambicij vplivnih podjetnikov – denar in vplivnost na tem nivoju igrajo svojo vlogo. Iz vsega tega je sledila zavednost kongresnikov, njihove moralne obligacije do ljudi, ki so jih "nastavili". Predsedniška funkcija tistega časa ni bila vpletena v podjetniške strukture (na zvezni ravni so bile vseeno premajhne). Po drugi svetovni vojni je zaznati obrat v uveljavljeni paradigmi političnega delovanja. Zavaljo krepitve birokracije v zveznih uradih Obrambe, NASE, CIE ... (vsi spadajo pod predsednika ZDA), postaja ujetnik interesov birokratske simbioze. Velika korporacija sicer ni imela možnosti razpolaganja s zadostnimi finančnimi viri (kot je to poprej zmožgel močnejši podjetnik na lokalni ravni) in je zato bila prisiljena uporabiti svojo javno vlogo ter moč. Korporacija je svojo vplivnost dosegla, tako na zakonodajalca kot na javnost, s prepričevanjem v identičnost družbenih in svojih lastnih interesov (Galbraith, 1973, str. 247).

Za neoklasično paradigmo je postopek znan: volivec kot ultimativni subjekt družbe nalaga zakonodajalcu dolžnost, da sprejema zakone in jih nalaga birokratskemu aparatu države. Za kapitalista je bilo bolj udobno in nihilistično vplivati na ta proces, s tem prevzeti kontrolo nad zakonodajalcem. Tehnostruktura uporablja podobno metodiko, le da gre v njenem primeru za menedžiranje prepričanja oz. interesa. In najpomembnejše dejstvo je uspešnost takšnega delovanja. Vpliv se le še krepí s senioritetnim sistemom v najmočnejših komitejih in delovnih skupinah za obrambo, finance, s tem pa tudi odklanjanje od javnega interesa. Galbraith na tem mestu preide k iskanju resolucij za tovrstno stanje – prvo opozorilo se dotika izbire predstavnikov zakonodajne oblasti in njihove vnovične reelekcije. Zgolj izjemoma bi se smeli znajti znani obrazi v pomembnejših in manj pomembnejših organih izvršne oblasti, kajti verjetnost stopnjevanega vpliva tehnostruktur preži na senioritetne člane odborov.

Zaključek poglavja o emancipaciji države ponudi naslednje ukrepe:

1. Ukrepi za izenačitev moči znotraj ekonomskega sistema. Da bi dosegli izenačenje učinkovitosti in ravni dohodkov, je sprva potrebno izenačiti moč. Slednje se odvija skozi proces povečevanja vloge tržnega sistema ali obratno z zmanjševanjem moči planskega sistema.
2. Direktni ukrepi za izenačitev "normalnega dohodka" znotraj ekonomskega sistema. Posebnega pomena so ponudbe: stalnih prebivališč, transporta, zdravstvenih storitev, kulturnih storitev. Vse naštetó je v vprašljivi meri zagotovljeno s strani planskega sistema, kakor tudi s strani tržnega sistema – gre za definiranje velikega področja družbene akcije oz. socializma.
3. Direktni ukrepi za dosegó enakosti donosov med tržnim in planskim sistemom, podobno velja za odnose znotraj planskega sistema; vse skupaj z namenom zmanjševanja tendenc ali celo izničenja neenakosti.
4. Ukrepi za ureditev namenov planskega sistema z vidika okolja in njihova prilagoditev na splošno sprejete družbene smernice. Uvajanje regulacije ali prepovedi za ekscesno onesnaževanje atmosfere in naravnih virov ... Našteto je sicer v funkciji planskega

systema, vendar v nasprotju z javnim interesom.

5. Uvajanje ukrepov za nadzorstvo nad javnimi izdatki – jasen pregled nad njihovo porabo v javne namene in ne za ekskluzivne potrebe planskega sistema.
6. Ukrepi za eliminacijo sistematičnih deflacijskih in inflacijskih premikov, povzročenih zavoljo delovanja planskega sistema. Le-ti naj ne bi bili izvir moči za planski sistem. Enako naj ne bi bili diskriminatorni za tržni sistem – njihov cilj je kot vedno zmanjšanje neenakosti dohodkovne distribucije.
7. Zagotovitev interindustrijske koordinacije, česar planski sistem ni zmožen realizirati.

Problem države je torej njen prispevek k neenakemu razvoju znotraj ekonomskega sistema. Tak proces se odvija zaradi državne podpore močnim igralcem v planskem sistemu, v nasprotju z zanemarljivim državnim deležem v podporo šibkejšim členom planskega sistema, tržnega sistema in izključitvijo javnih potreb – tistih, ki ne prinašajo ekonomski koristi. Galbraithov primer se glasi: "Kar je posel z Lockheed Corporation, je zdrava javna politika, nakupi umetnostnih del za Narodno galerijo pa so vprašljive z vidika t. i. pozitivnih eksternalij." Dvoličnost se izraža v vseh državnih administracijah, vendar največja prevara leži za krinko trajnega povečevanja izdatkov za vojaško varnost. Navedena dejstva rezultirajo v pomanjkanju ponudbe javnih storitev in dobrin.¹⁹

"Državna podpora je vitalnega pomena za razvijanje ekonomije – kot tržna struktura za zagotavljanje proizvodov in storitev, kot ponudnik kapitala za vzpodbujanje in financiranje novih produktov in procesov, za zmanjševanje tveganja pri tovrstnem razvoju, za zagotavljanje delovne sile, potrebnih infrastruktur za razvoj, za sanacijo spodletelih podjetij in korporacij in še za mnogo drugega." (Galbraith, 1973, str. 289)

Na tistih trgih, kjer država ni popolnoma motivirana za prisostvovanje, je razvidna manjša razvitost; predvsem tržni sistem in strateško manj pomembni del planskega sistema.

Galbraith ima predstavo o državi na dveh nivojih – govorimo seveda o ZDA – zvezni nivo in lokalno-državni nivo. Povezave med planskim sistemom in zvezno vlado verjetno ni potrebno posebej poudarjati, saj je bila, upam, da uspešno, prikazana skozi pisanje. Kaj je paradoksalno pri tej koncepciji države? Redistributivni učinki davkov; tako osebni davki kot davki od podjetij prehajajo v dohodke vlade na zveznem nivoju, davki od lastnine in davki na promet od trgovine pa ostajajo na lokalnih ravneh mest in zveznih držav (states). Razlike med temi skupinami davkov kažejo na povečevanje razlike rasti med pobranimi davki na zveznem nivoju (relativno glede na ekonomsko rast, razpoložljive dohodke) in na drugi strani manj kot proporcionalno rast davkov na lokalnih ravneh. Posledica te redistribucije so dodatna sredstva namenjena planskemu sistemu, ki funkcionira v simbiozi z zvezno vlado. Galbraith poda nekaj primerov, zakaj prerazdelitev vodi do povečevanja neenakosti. S stalno naraščajočo urbanizacijo in razvojem družbe se civilne potrebe vseskozi ubadajo s premajhnim prilivom

¹⁹ Ni potrebno omenjati, da gre pri deficitu ponudbe zgolj za tista, ki ne služijo potrebam korporacij

prihodkov. Družbene potrebe se v večini primerov rešujejo na lokalnih ravneh, naj gre za ponudbo stanovanj, zagotavljanje izobraževanja, zdravstveno varstvo, okoljske probleme ... Državni prihodki pobrani na zvezni ravni niso in *ne bodo* namenjeni tem potrebam, zagotovljeni bodo za potrebe korporacij, ki delujejo *za neki višji javni cilj in interes*. Višji javni interes predstavljajo raziskovanja in razvoj, izgradnjo nacionalnih infrastruktur, izdatke za varnost itn., vendar ne rešujejo problematike slehernega posameznika. Rešitev obstaja v dveh posegih; eden je prenos lokalnih (civilnih) potreb na zvezni nivo, kjer bo več davčnih prihodkov našlo svojo pot za povečanje blaginje javnosti, pri drugem pa gre za obraten prenos davščin z zveznega nivoja na lokalne, mestne ravni. Galbraith zagovarja oba pristopa z ugotovitvijo, da se povpraševanje po celi vrsti javnih storitev v največji meri pojavlja ravno na nivoju mest in lokalnih skupnosti, ki pa ne zmorejo tolikšnega bremena in zato ne zagotavljajo potrebnega razvoja storitev in s tem blaginje (Galbraith, 1973, str. 297).

Kakšne so torej smernice v sodobnem ekonomskem sistemu, sistemu planiranja in sistemu tržnih zakonitosti? Galbraith trdi, da planski sistem ne more zagotavljati agregatnega povpraševanja na taki ravni, da bi ustrezalo polni izkoriščenosti kapacitet. Ne obstajajo namreč zagotovila (ali mehanizmi) o izenačitvi agregatov investicij in varčevanja. Rezultat bi bil ob premajhni stopnji investicij spirala navzdol z nižjim outputom od potencialnega ali obratno – s premajhnimi prihranki se lahko zgodi spirala cen in plač navzgor, kar v planskem sistemu pomeni prevalitev tega učinka na posameznika – potrošnika. V tem smislu sam poslovni sektor v ekonomskem sistemu ne zagotavlja ravnotežja (prej možnost prehoda v depresijo ali inflacijsko obdobje) in nujno kliče po intervenciji države.

3.3.4. Prehod na Galbraithov družbeni sistem

J. K. Galbraith nikoli ni odstopil od svoje trditve, da abstraktna ekonomija kot znanost, nikoli ne bo zmogla proizvesti rešitve za nevarnosti realnega sveta. Vprašanje realnosti ga je vodilo skozi celotno življenje – kako premostiti razhajanja med ekonomskimi dogmami, političnimi doktrinami in nenazadnje moralno-etičnimi dilemami. V *Družbi obilja* je načrtal okvire "nove" ameriške družbe – družbe, ki je uspela preseči pomanjkanje dobrin za zadovoljitev primarnih potreb. V svoji pohlepnosti je taista družba presegla vse meje ter prišla do točke, kjer je bilo potrebno pričeti umetno ustvarjati potrebe. Slednji proces pa nikakor ni brez negativnih posledic; množična proizvodnja zasebnih dobrin je povzročila relativno zmanjšanje javnih dobrin. Vzpon ponudbe zasebnih dobrin je odkrito povezan z vzponom velike korporacije (njenim planiranjem potrebne rasti prodaje). Galbraith je bil eden izmed redkih ekonomistov petdesetih let prejšnjega stoletja, ki je uporabil besedo "moč" kot enega izmed odločilnih dejavnikov v ekonomskih odnosih. Velike korporacije so posedovale moč, preko katere so zasledovale lastne interese in cilje. V *Novi industrijski državi* raziskuje imperativne velike korporacije, novo nastajajočega ekonomsko-političnega razreda – tehnostrukture – osnovne celice v družbenem sistemu. Njen problem za moderno družbo se reflektira v koncentraciji moči in zato nujni potrebi po "povračilni moči" preostalih subjektov

v poslovnem svetu. Dobavitelji, sindikati, predvsem pa država so potrebni za uravnoteženje poslovnega sveta.²⁰ Galbraith se je zavedal pomena (država in trg – dve plati iste medalje) države in je zato v delu *Ekonomika in javni interes* poizkušal ponuditi rešitve za anomalije nekontroliranega tržnega delovanja. V tem delu je njegova kontroverznost dosegla vrhunec v smislu idej o uvajanju "novosocialističnih" idej v ameriški družbi. Ponujal je nacionalizacijo največjih korporacij v ZDA, uvajanje večje državne prisotnosti za zagotavljanje socialnega ravnotežja (po vzoru nekaterih evropskih držav) ...

Galbraith je iskal "skupno ravnotežje" med ekonomijo in politiko ob danih pogojih nove ameriške družbe. Na novo vzpostavljena družba obilja je poleg odprave starih konceptov ekonomske (ne)varnosti in neenakosti posledično prinesla vzpone velikih sistemov, mejnikov industrijske revolucije. Ekonomija kot trg v takih primerih ne omogoča pravilnega uravnavanja in razporeditve moči po načelih popolne konkurence. Država, na eni strani kot podaljšek civilne družbe in na drugi strani ločena od trga, mora ponuditi ustrezno utež novonastalim razmeram. Le ob uravnoteženju političnega in ekonomskega se lahko nadejamo vzpostavitve ravnotežja za družbo kot celoto. Na zgoraj omenjeni način lahko teče interpretacija treh Galbraithovih temeljnih del – *Družbe obilja*, *Nove industrijske države* in *Ekonomike in javnega interesa*.

4. Galbraith in njegovi kritiki

V začetku 20. stoletja so se poleg osrednje ekonomske misli – Marshallove ekonomike – razvijale tudi alternativne ekonomske teorije, ki so bile nezdružljive z Marshallovimi koncepti. Dve za preučevanje Galbraithovih idej najbolj pomembni sta "institucionalistična šola" in "postkeynesianizem".²¹ Galbraitha je večina "neoklasičnih" ekonomistov videla kot socialnega moralista, teoretika, ki uporablja poenostavljeno deduktivno logiko za izgradnjo teoretskih okvirov. Za heterodoksne ekonomiste pa ima njegovo delo veliko integracijsko vlogo pri povezovanju idej Keynesa, Kaleckega, Kaldorja v konsistentno vizijo politične ekonomije. Ko proučujemo Galbraitha v zvezi z institucionalisti, govorimo o raziskovanju imperativov moči in hegemonije velikih firm. Sorodna teoretska veja postkeynesiancev, ki sprejemajo vlogo moči firm, podobno kot Galbraith, a se hkrati zelo ozko osredotočajo na nepopolno konkurenco in agregatno povpraševanje. Galbraitha z obema omenjenima šolama združujejo predvsem metodološki pristopi; vsi gradijo teorije na vzročnih povezavah, behaviorističnih načelih posameznikov ter njihovega sožitja, vse skupaj na zgodovinski osnovi. Ravnotežni modeli in posamezniki, katerih preference so dane in znane, ne predstavljajo ekonomske realnosti, nasprotno, pomembna je historična kavzalnost tako za podjetje, kot družbo v celoti. V tej luči je zavrnjena ideja "metodološkega individualizma", pri

²⁰ Galbraith je v kasnejših delih dejal, da ni nikoli a priori zavračal tržnega delovanja – zavzemal je pragmatično stališče za državno interveniranje.

²¹ Za umestitev J. K. Galbraitha glej Prilogo, Slika 1.

kateri bi atomistično obnašanje definiralo makroekonomske aktivnosti; institucionalistični in postkeynesianski pogled socialno in kulturno pogojenih razmerij predstavljajo osnovo za individualno obnašanje. (Dunn, 2005, str. 188).

4.1. Kritika splošnih idej J. K. Galbraitha

J. K. Galbraith je bil s svojimi deli deležen številnih kritik s strani preostalih največjih ekonomskih umov v ZDA. Njegova dela so bila pisana v obliki proze, da bi segla do najširšega spektra bralcev in približala ekonomijo povprečnemu posamezniku. Središčna os njegovega razmišljanja je bil vedno "mali človek" in prav zanj je prof. Galbraith iskal rešitve v svojih delih. Kritični očitki so bili večinoma namenjeni njegovim metodološkim opredelitvam razvijajoče teorije, očitali so mu ideološki naboj predlaganih reform in da je njegov determinizem neizvedljiv z njegovimi lastnimi idejami o splošni reformi "emancipacije verovanja".

Ideja knjig *Družba obilja* in *Nova industrijska države* ter nadgradnja dela *Ekonomika in javni interes* je bila izgradnja novega teoretskega okvira za vzhajajoči industrijski sistem. V samem začetku so nastala vprašanja o enoznačni definiciji temeljnih vprašanj kot: kje se konča revščina in začne obilje, kdo in kje oblikuje ravnotežje med javnim in zasebnim ... R. Solow postavi znano primeru med "*ekonomisti kot malimi misleci*" in nekaterimi redkimi (kot Galbraith) "*velikimi misleci*". Solowa zanima holistični pristop, s katerim med poplavo različnih detajlov iz različnih družbenih ved nujno preidemo do popolne zmešnjave in nekonsistentnosti. Galbraith v *Novi industrijski državi* zavrača te očitke v posebnem poglavju o "ekonomski metodi in o značilnostih družbenega argumenta", kjer pravi, da je specializacija raziskovalca pomembna lastnost in da je vseskozi zasledoval njihove izračune skozi pisanje knjige. Vseeno pa ohranja svoje trdno prepričanje o (pre)ozki usmerjenosti specializacije intelektualnega dela. Podobno kritiko razvije Gäfgen, sicer po kriterijih znanosti K. Popperja, češ da bi morale posamezne postavke voditi do formulacije univerzalne teorije, ki bi se jo kasneje dalo preveriti z metodo demarkacije. Za Galbraithovo pisanje pa pravi, "da je /.../ bralec v nelagodnem položaju, čudi se, od kod je Galbraithu vse to znano /.../". Problematičnost holističnega pristopa komentira tudi M. E. Sharpe: "/.../ če bi se ekonomisti ukvarjali le z vprašanji, ki jih lahko analiziramo z ekonomsko metodologijo, ter ostala prepustili sociološki presoji /.../, bi se hitro znašli v svetu abstraktnih modelov."

Matematični in abstraktni zapisi so, kot pravi Galbraith, zgolj oblika prestiža, superiornosti ekonomskih profesorjev. D. Reisman nasprotno pravi, da je Galbraith tisti, ki podcenjuje pozitivno lastnost takšnega modeliranja (Reisman, 1980, str. 8). Prav tako ne gre za substitucijo med dvema možnima načinoma pisanja, marveč za komplementarno uporabljanje orodij prikazovanja. Sicer pa je že pri T. B. Veblenu možno opaziti težnje po razlikovanju

metod prikazovanja ekonomske teorije.²² Problematičnost Galbraithovih zaključkov je predvsem v tem, da se obrača na bralca; klic po uporabi zdrave pameti je možno najti v večini njegovih del. Slog pisanja je tipično neekonomski in bolj spominja na pisanje v smislu dialektike; podobno velja tudi za njegove številne "skovanke" (konvencionalna modrost, birokratska simbioza, tehnostuktura ...), ki vnašajo precejšnjo ideološko obarvanost. Gre za željo po zapeljevanju bralca k novim definicijam in alternativni afirmaciji že sprejetih dejstev.

Na politično-ekonomskem področju so Galbraithove ideje naletele na oster odziv legendarnega M. Friedmana. Po njegovem mnenju te ideje vodijo k osnovanju avtoritativnega in meritokratskega sistema – v popolnem nasprotju s posameznikovo svobodno izbiro. Ideja o nepomembnosti trga je zabloda, s katero želijo ljudje kot Galbraith, prepričati množice v neizbežnost podreditve ciljem tehnostrukture. Friedmanova argumentacija se navezuje na zavračanje liberalnih idej o državnih intervencijah, birokraciji in planiranju, kar je bilo v ZDA v vzponu od New Deala naprej do sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

Vprašljiva se zdi tudi delitev na bimodalni svet planskega in tržnega sistema. Kritiki opozarjajo, da daje Galbraith prevelik pomen velikosti firme. Reisman v svojem delu *Galbraith in tržna kapitalizacija* dopušča možnost tudi malim podjetjem, da izvajajo načrtovanje svojih prihodnjih akcij.²³ Težko je namreč verjeti, da bi mala podjetja velikodušno postavila svoje proizvode na trge brez kakršnih koli analiz in izračunov potrošniškega obnašanja. (Pri tej kritiki je zanimivo, da Reisman s tem posredno priznava planiranje tako velikih kot malih podjetij.) Potemtakem so mala podjetja tista, ki imajo konkurenčno prednost, saj so veliko bolj fleksibilna in lažje in z večjo gotovostjo načrtujejo svojo prodajo.

4.2. Socialno ravnotežje, učinek odvisnosti zadovoljevanja potreb in F. A. Hayek

Pri kritiki *Družbe obilja* se bom osredotočil na predstavitev teze F. A. von Hayeka o "fikciji socialne pravičnosti" (Hayek, 1977, str. 23–37), v kateri raziskuje fenomenologijo pravičnosti v družbi. Pojem "socialne pravičnosti" se vse prevečkrat uporablja kot sinonim za "razdeljujočo pravičnost", pravi Hayek. Pri tem nadaljuje, da v tržnem gospodarstvu ne moremo imeti delitve, kvečjemu menjavo znotraj socialnih struktur – trgov. Podobno je s pravičnostjo – pojem, nanašajoč se na posameznika, pomeni popolno svobodo pri njegovih akcijah, torej menjavah in uslugah, ki pa nimajo nikakršne povezave s pravičnostjo ali nepravičnostjo. Hayek se vpraša podobno kot Galbraith v *Družbi obilja* – kakšna merila de facto obstajajo za definiranje nihanj k pravičnosti ali nepravičnosti? Galbraith zapiše, da za to meril ni (Galbraith, 1999, str. 233), njegovo gledanje pa se razlikuje od Hayekovega v tem, da

²² Njegova definicija ezoterične in ekzoterične metode. Ezoterično pridobljeno znanje je osnova za izpeljavo ekonomskih aksiomov – eksaktna metoda. Ekzoterično metodo pa ekonomisti uporabljajo za predstavitev svojih dognanj.

²³ Reisman D.: *Galbraith and Market Capitalism*. London : MacMillan, 1980. 205 str.

jemlje jasno in odkrito neravnotežje za povod družbenega angažmaja za odpravo razlik. Nasprotno Hayek vztraja na poziciji absurda sodbe posameznega primera o pravičnosti, sploh če imamo opravka z družbo *svobodnih* ljudi različnih nazorov, kjer "ljudje /.../ smejo uporabiti lastno znanje v svoje lastne namene". Vsa nezadovoljstva zaradi razdelitve pravičnosti so subjektivne ocene posameznikov in niso odraz splošnega pravila za vse primere, torej univerzalnega reda; edino pravilo, pravi Hayek, je "enako plačilo za enako delo". Vzrok za iskanje pravičnosti Hayek vidi v skozi zgodovino primitivnih družb podedovanih vrednotah, ki pa niso primerne za sodobno civilizacijo. V primitivnih družbah je veljal hierarhični red, vendar je bila zavoljo njihovega preživetja potrebna pravičnost do tistih na nižjih stopnjah. Primer tega je bila delitev plena – če so bili najvitalnejši zmožni uloviti plen, je bila njihova dolžnost poskrbeti za celotno pleme (na račun preživetja) in s tem deliti z vsemi člani družbe. V moderni družbi se ne udejanja podoben hierarhični red, ljudje uživajo v možnosti izbire, preko menjav, zato tudi ni smiselno govoriti o pravični delitvi.

F. A. Hayek se precej natančno loti najbolj izvirnega argumenta – učinka odvisnosti zadovoljevanja potreb v odgovoru na socialistično in "saintsimonsko" razmišljanje v *Družbi obilja*. Hayek interpretira učinek, da "/.../ večina potreb, ki ostajajo nezadovoljene v moderni družbi, ne izvira iz posameznika spontano; proces, ki ustvarja dobrine za zadovoljitev teh potreb, je tisti, ki jih ustvarja /.../. Problem teh potreb pa je, da niso več *nujne* ali *pomembne*." Hayek, poenostavljeno, razume potrebe na dveh nivojih – tiste, ki izhajajo iz človeka kot posameznika, in preostale, ki so človeku priučene ter hkrati družbeno pogojene. *Non sequitur* leži v Galbraithovi tezi, da so le prve pomembne, družbeno razvite potrebe pa označi za nepomembne (s čimer negira dosežke človeškega razvoja). Hayek nadaljuje, da je le malo "absolutnih" potreb, ki bi bile neodvisne od socializacijskih procesov in nam s tem, na priučenem nivoju, sprožajo občutke ugodja. Nekonsistentnost pri učinku zadovoljevanja pa ni le na strani potrošnika; pod vprašajem je tudi zmožnost *posameznega* proizvajalca, da vpliva na potrošniško odločitev (ob upoštevanju preostalih ponudnikov), kakor cela vrsta drugih vplivov. Človeške potrebe niso same po sebi nekaj, kar bi bilo mogoče popolnoma determinirati; zato tudi proizvajalci ne morejo povsem doseči inertnosti človeških izbir. Za Hayeka se je Galbraith zavedal teh dejstev, na kar nakazuje tudi izmikanje determinističnemu izrazu za prenos ustvarjanja potreb na proizvajalca. Galbraith uporablja besede: "Potrebe so /.../ odvisne od procesa ali sadovi proizvodnje /.../." Zato moramo dopustiti človeku, čigar navade še niso dodobra izoblikovane, da posnema svojega najbližjega ali sledi posameznim reklamnim ponudbam in tako *realizira svobodo svoje odločitve med različnimi možnostmi* (Hayek, 1961).

4.3. Tehnostruktura in njeni cilji

Z vzponom menedžerske paradigme lahko trdimo, da istočasno dobiva temelje tehnostruktura. V tem pogledu imajo nameni menedžiranja (ravnanja) in koncepcija tehnostrukture ali tehnokracije podobna izhodišča; osnovni princip je očiten – upravljati s hitrim povečevanjem

resursov vezanih v poslovnih proces, kar terja različna znanja, predvsem pa zmožnost interdisciplinarnega delovanja. Kritiki tehnokracije v velikih korporacijah Galbraithu očitajo nekonsistentnost pri samih definicijah – kjer se v primeru koncentracije moči znajde v kontradiktornem položaju. Gäfgen (Gäfgen, str. 709) se vprašuje, "/.../ če obstaja integracija družbene moči v tehnostukturi (kot novem razredu), zakaj tega Galbraith ne ponazori z nekakšno teorijo o osnovah družbenih odnosov med razredi, kot to stori npr. marksistična teorija družbenega konflikta".

Nasprotno, kot pravi D. Reisman, da "/.../ ni razloga za mnenje, da je center moči prešel od uprav na tehnostrukture, ali celo, da je tehnokratska revolucija superiorna menedžerski". Prej lahko govorimo o podobnih pogledih na isti realni subjekt. Kritike pa vseeno nikakor niso zanemarljive, in sicer (Reisman, 1980, str. 18–19):

1. Menedžerji imenujejo, odpuščajo in razporejajo člane tehnostrukture in s tem vplivajo na njeno sestavo ob njihovem vodenju.
2. Menedžerji so tudi tisti, ki nalagajo članom tehnostrukture probleme, ki jih je potrebno preučiti in najti rešitve, ter posledično tudi ocenjujejo dane rezultate v luči obstoječe poslovne politike. Praviloma ne gre za končno rešitev, marveč za alternativne možnosti doseganja cilja, kar še vedno daje moč izbire upravi.
3. Uprave koordinirajo odločitve različnih skupin znotraj korporacije, z namenom konvergence k zadanemu poslovnemu cilju, kar pa tudi pomeni, da ne obstajajo enoznačne skupine, temveč različne grupacije za različne probleme.
4. Člani uprav so praviloma primerno usposobljeni in izobraženi za sprejemanje odločitev na najvišjih nivojih, zato bodo želeli igrati aktivno vlogo v doseganju ciljev korporacije. Uprava je še vedno tista, ki določa hierarhijo ciljev, in ni velike bojazni, da bi tehnostrukture zmogla vsiliti svoje.
5. Nikjer ni eksplicitno dokazano, da bi si pripadniki tehnostrukture želeli postati nosilci pomembnih odločitev ...

Za mnoge je tudi ideja o dihotomiji med tehnostrukture (menedžerji) in delničarji napačno zastavljena. Bolj pravilna razlaga je simbiotična povezava, saj veliko menedžerjev uživa udeležbo v realiziranih dobičkih, ima možnosti opcij ter, najpomembneje, veliko jih ima zajetne deleže lastniških papirjev korporacij, kijih vodijo. Potemtakem imajo skupaj z delničarji vseeno podobne interese v smislu žetve finančnih uspehov. Kritiki sicer priznavajo Galbraithu, da delničarji povečini verjetno ne poznajo dogajanj in sprejetih odločitev znotraj korporacij, vendar poudarjajo mnogi, da vedno obstaja skrita pobuda za združevanje delničarjev, v kolikor menedžment ne bi zagotavljal ustreznih rezultatov. Zainteresiranost delničarjev se je skoncentrirala med institucionalnimi investitorji, ki v modernem kapitalizmu obvladujejo velike zaloge delnic in so po drugi strani zavezani edino povečevanju donosov. Galbraith tudi vse preveč zanemarja proučevanje delovanja kapitalskih trgov in analiziranje delničarja posameznika. Nikjer namreč ne omenja strinjanje delničarjev z reinvestiranjem dobičkov in nizkimi izplačanimi dividendami. Rast korporacije nenazadnje pomeni tudi rast

vrednosti lastniških enot in s tem bolj zanesljivo varčevanje. Reisman doda primer, da so dividende v večini držav obdavčene s progresivno lestvico, medtem ko kapitalski prihodki uživajo enotno davčno stopnjo. V takih primerih delničarji dajejo prednost dolgoročni maksimizaciji vrednosti delnic pred letno maksimizacijo dividend.

R. Solow je v reviji *The Public Interest* objavil eno najbolj preglednih in natančnih kritik *Nove industrijske države*. Znana je anekdota, da je Galbraith, ko je videl rokopis kritike, pri urednikih Danielu Bellu in Irvingu Kristolu nemudoma zahteval pravico do odgovora v isti številki in dejal, da namerava sam kriti morebitne stroške zaradi zamude pri tisku.

Člani tehnostrukture v veliki meri ne posedujejo pomembnejših deležev delnic korporacije in zaradi zmanjševanja tveganja za podjetje odrekajo cilj profitne maksimizacije za povečevanje rasti ob napovedanih profitih. Omenjeno dosega z novim pristopom – planskim sistemom, ki zagotavlja manipulacijo tako s povpraševanjem kot ponudbo.

Vsa podjetja, ne glede na velikost, so čez celotni razvoj kapitalizma odvisna od kapitalskih trgov, ki še vedno pomenijo največji vir financiranja podjetij. Za kapitalske trge pa velja značilnost "tržne discipline", kar pomeni, da se bankirji in investitorji obnašajo po načelu največjih profitov in kot cinično pravi Solow – "/.../ ne glede na to, kaj želi tehnostrukture" (Solow, 1967, str. 100–119).

Naslednja kritika na račun tehnostrukture se nanaša na vlogo delničarjev in njihov vpliv na proces odločanja:

Delničarji imajo malo ali celo nič en vpliv na korporativno odločanje v primerjavi z vrhnjim menedžmentom, specialistom v trženju, raziskavah in razvoju, financah, kar Galbraith imenuje tehnostrukture.

Solow argumentira očitke proti tej trditvi, da ima trg poglavitno vlogo ("tržne silnice") pri postavljanju omejitev tehnostrukture pri njenem odločanju. Z Galbraithom se je sicer strinjal o izgubi kontrole lastnikov nasproti menedžmentu, toda Galbraith tega nikdar ni "prepričljivo podkrepil z dokazi" (Solow, 1967).

Čeprav velja, da so cilji tehnostrukture najboljša formirana teza, pa tudi ob njih naletimo na nekatere očitke. Prvi identificirani cilj je rast korporacije, z namenom zagotavljanja superiornosti – preko zagotavljanja tehnološke dovršenosti. Podobno kot vsak živ organizem potrebuje tudi velika korporacija sredstva in resurse za zagotavljanje te rasti. In ker je akumulacija finančnih virov potrebna znotraj firme, pomeni to čim večji delež zadržanih dobičkov. Na tem mestu se pojavi že večkrat omenjeno vprašanje o kavzalnosti ciljev rasti in maksimizacije dobičkov. Ali so dobički tisti potrebni pogoj za zagotavljanje rasti ali pa je rast potreben pogoj za zagotavljanje visokih dobičkov? Antiteza je zato v smislu, da bi bilo ravnanje tehnostrukture napačno, če bi sledila prekomernemu povečevanju prodaje in

posledičnemu zmanjševanju cen ter dobičkov. Za Reisman Galbraith (napačno) ne povezuje soodvisnosti v rentabilnosti in maksimizaciji rasti – "kapitalski donosi morda niso tako pomembni za tehnokrata kot za delničarja, vendar so tudi za člana tehnostrukture upoštevanja vredni" (Reisman, 1980 str. 23).

Tržne strukture v planskem sistemu so povečini oligopolne narave. V ekonomski teoriji nepopolne konkurence vedno pomenijo nezadostno (nižjo) ponujeno količino po višjih cenah. Galbraith pa zasnjuje svoj model ciljev tehnostrukture na povečevanju prodaje – posledično zmanjševanju cen. Reisman pravi, da bi v tem pogledu "/.../ odločevalni organ, zavoljo povečevanja (pre)majhnega outputa (ki rezultira v visokih dobičkih), dosegel približevanje k idejam popolne konkurence".

Galbraithova analiza organizacijskih struktur v precejšni meri temelji na "fordističnem" konceptu – velike proizvodnje, ekonomije obsega, učinkoviti "mass market" ... Razvoj poslovnega sveta v zadnjih desetletjih pa kaže sliko majhnih, zasebniških podjetij, ki nimajo nikakršnega vpliva na svoje cene in preostajajo odvisne od svojih profitov (Petit, 2005).

V nasprotju z znanim ciljem maksimalnega profita se velika korporacija nagiba k preživetju in neodvisnosti. Cilje dosega s stabilnim in maksimalnim povečevanjem prodaje, konstantno predvidljivimi prihodki, tehnološko izjemnostjo in z odporom do kakršnegakoli direktnega vmešavanja države v poslovanje.

Od vseh idej v *Novi industrijski državi* se večina kritikov strinja, da je ozkost cilja profitne maksimizacije zelo verjetno problematična. V tem pogledu se Solow strinja z Galbraithom v tem, "/.../da podjetja verjetno niso tako rigorozna in enoznačna pri zasledovanju svojih ciljev" (Solow, 1967).

4.4. Planski sistem, država in trg

Vsak Galbraithov bralec bi se moral zavedati, da uporablja besedo planiranje v posebnem pomenu; le-ta se nanaša na delovanje tehnostrukture v svojem načrtovanju prihodnjih aktivnosti. Prvi teoretski problem izhaja iz ukinitve trga ali bolje rečeno nadomestitve trga s ceno kot mehanizmom za uravnavanje med potrebnim in ponujenim. Galbraith po mnenju mnogih kritikov ne izdelava nikakršnega alternativnega regulatorja temeljnih ekonomskih aktivnosti. Iz tega sledi nov problem: kako Galbraith uspe preiti od mikroravni planov na agregatno raven nacionalnega plana (Reisman, 1980, str. 42). Oglaševanje in vplivanje na povpraševalce v določeni meri zdrži presojo, še zdaleč pa ne zagotavlja izvršbe vseh planiranih transakcij. James Meade se sprašuje: "/.../ Kaj se zgodi, če na primer sektor, ki troši železarske izdelke, potrebuje večje (manjše) količine proizvodov v primerjavi s plani železarskih korporacij? Ali kaj se zgodi, če se v seštevku povpraševanj podjetij po delovni sili pokaže presežno povpraševanje v agregatu?" Potrebe po nekaterih mehanizmih, ki zagotavljajo

ravnotežno stanje, so z vidika delovanja input/output sistema nujne.

Velikost je za Galbraitha neomejena količina, ne le to, večja ko je korporacija, več vzvodov ima za minimiziranje negotovosti in povečanje svoje moči. Zastavlja se vprašanje, kdaj je utemeljeno razlikovati med enim in drugim pojmom, pri čemer Galbraithu očitajo, da prepogosto zamenjuje velikost in koncentracijo na trgu – kjer naj bi bilo ključnega pomena, ali nastopa ena firma ali jih nastopa dvajset.

O ustvarjanju potreb obstajajo številne teorije in kritike. Neizpodbitno dejstvo je, da se vsak proizvajalec zaveda pomembnosti potreb po svojem izdelku in je zato izredno zainteresiran za njihovo ustvarjanje. V kolikšni meri so pri tem proizvajalci uspešni, pa so mnenja precej deljena. Večina jih meni, da Galbraith precenjuje sposobnosti trženjskih in razvojnih oddelkov, da zagotovijo ravno pravo število proizvodov na pravih trgih s pravimi lastnostmi (Reisman, 1980, str. 94). Za Reisman problem ni v tem, da so ljudje močno dovzetni za oglaševanje in druge oblike trženja, marveč imamo opravka z družbenim problemom: strah, stres, nezadovoljstvo kot simptomi družbenega vedenja in hotenja po nepotrebnih izdelkih (cigarete, alkohol ...). Nadaljnji problem Galbraithovih del je, da ne ponujajo rešitev, v kolikor bi prišlo do odkritja potrošniške manipulacije in razpada sistema posameznikovih preferenc. (Reisman, 1990, str. 749). Če bi namreč potrošnik odkril, da mu določen izdelek ne prinaša nikakršnega zadovoljstva ali koristi, bi se planerji kaj kmalu znašli v slepi ulici. Podobno se godi tudi z oglaševanjem, za katerega naj ne bi bilo empirične potrditve o učinkovitosti.

Oglaševanje, s podporo dogmatskega prepričanja potrošnikov v konstantno potrošnjo dobrin in storitev, sicer ugodno služi tehnostukturi in korporaciji, vendar izkrivlja napore in pozornost javnosti od dejstva, da so ZDA že ujete v negativne učinke izobilja. Revščina na drugi strani pa ni rezultat neprimerne (premajhne) agregatne ponudbe, temveč problem napačne redistribucije dohodka in nacionalnega bogastva. Redistribucija pa dalje preoblikuje strukturo agregatnega povpraševanja po javnih in zasebnih dobrinah (Solow, 1967).

Državni intervencionizem je prva ideja, na katero naletimo ob prebiranju dela *Ekonomika in javni interes*. J. K. Galbraith izkazuje svojo pripadnost h keynesianski paradigmi z nadaljevanjem idej o državni regulativi. Kot zapiše Reisman, so njegovi nastopi nasproti državnemu aparatu precej paradoksalni: s svojim pisanjem zavzema pozicije različnih kritik na račun delovanja vlad in njenih pripadnikov. Reisman poudarja štiri možne probleme, ki lahko nastanejo na podlagi Galbraithovih idej, predstavljenih o snovalcih politike:

1. Nekonsistentnost in oportunistem

Politiki se prevečkrat soočijo s problemom kontradikcije – z idejami, s katerimi pozivajo.

2. Ustvarjanje samopodobe

Politična sfera se močno opira na manipulacijo svojega volilnega bazena s prikrivanjem

svojih napak in pretiranim poudarjanjem dosežkov. Analogno, s pomočjo trženjskih strokovnjakov, ti politiki delujejo preko močnih produktnih diferenciacij in prodajnih strategij (njihovih idej).

3. Pomanjkanje informacij in strokovnega znanja

Odvisnost od razpoložljivih podatkov in sposobnosti pelje do odvisnosti od strokovnih sodelavcev ali do manj tehtnih odločitev.

4. Korupcija

Dandanes ni več toliko direktnega podkupovanja, vseeno pa se lahko hitro primeri, da birokrati ob svojih odločitvah "pogledujejo proti svojemu bančnemu računu namesto nacionalnemu".

Zaupanje v posameznika in družbo kot celoto predstavlja dvorezen meč. Galbraith verjame v "veliko število artikuliranih državljanov", ki vzpostavljajo "nadzor" nad demokracijo. "Nadzor" varuje družbo pred negativnimi dejanji posameznikov, ki razlikujejo med govoričenjem in "skritimi nameni", in obenem zagotavlja izbiro uglednih in spoštovanih osebnosti, ki jim je mar javni interes. "Na žalost pa ni videti, da bi bila Galbraithova optimizem in entuziazem nalezljiva." (Reisman, 1980, str.121).

5. Galbraith v 21. stoletju

V tem razdelku želim skozi nekatere primere ponazoriti (ne)utemeljenost Galbraithovih idej v letih po začetku 21. stoletja. Svet je nedvomno prešel nekatere paradigme 20. stoletja – pojavili sta se predvsem dve smeri: prehod v informacijsko družbo in pojav globalne ekonomije. Prva se nanaša na mikroekonomsko dogajanje, transformira poslovne modele tako malih kot velikih podjetij. Iz tega sledi vprašanje: kam vodi informatizacija poslovanja z vidika menedžmentov kakor tudi odjemalcev? Odgovor je verjetno večplasten; na eni strani omogoča korporacijam razvoj kopice spletnih aplikacij, s ciljem privabljati, še bolj pa vplivati na potrošnika – njegove preference. Lahko bi tudi odgovorili, da omogoča povečevanje stopnje konkurence, saj odpira še bolj trd tržni boj za vsakega kupca. V prvem delu tega razdelka tako povežem smernice o informacijski podpori menedžmentu (tehnostrukturi) z drugim aktualnim diskurzom – o vlogi delničarjev v korporacijah. Pri tem bi rad opozoril na probleme, ki se porajajo ob menedžerski želji po maksimizaciji rasti in avtonomnosti delovanja. Udejanjanje slednjega pa dosegajo s prikritim zmanjševanjem vpliva delničarjev na poslovanje podjetja.

Velike korporacije igrajo pri globalnih trendih ključno vlogo. Galbraith je že nakazal njihov cilj po nenehni rasti. Globalizacija bi lahko bila v tem makro smislu prav posledica te želje,

pri čemer so profiti le nujen in potreben pogoj k rasti – prevzemanju in združevanju multinacionalnih korporacij (Dunn, 2005a, str. 100). Subjektivnih ocen, koliko globalni pohod korporacij prinaša k neenakem razvoju, ne moremo podajati, lahko pa opazujemo trende v koncentracijah po posameznih industrijah. V nadaljevanju sta na kratko predstavljena dva nasprotujoča pogleda na razvoj koncentracij v posameznih industrijah, kar kaže na vsesplošno razdvojenost pri koncipiranju monopolov oz. ostalih visokih tržnih koncentracij.

5.1. Informacijska tehnologija in tehnostuktura

V obdobju 21. stoletja, v dobi informacijske tehnologije, se ponovno porajajo ideje o smiselnosti pojma tehnostuktura. Tehnološki razvoj na področju računalništva in softverskih aplikacij za podjetja je prinesel nove organizacijske strukture in z njim nova vprašanja. Pojmi, kot so ravnanje z znanjem, teledelo, IM sporočila in še cela kopica podpornih programov od CRM rešitev do TQM in ERP, preplavljajo sodobne poslovne vode.²⁴ Ko govorimo o menedžerski paradigmi kot tisti dominantni v današnjih ekonomijah, je informacijska tehnologija rezultat iskanja orodij za izboljšanje informacij potrebnih za racionalnejše odločitve. Povezava s štirideset let starim konceptom tehnostrukture se pojavi, ko razmišljamo o pomembnosti informacij za potrebe (najbolj) pravih odločitev. Galbraithova ideja je, da tehnostuktura preko skupinskega dela transformira podatke v relevantne informacije in na podlagi skupinske presoje te informacije realizira v odločitve.

Operativno raven današnje informacijske tehnologije sestavljajo inter- ali intranetni forumi, poslovni portali, nevronske mreže, kakor tudi bolj preproste aplikacije kot npr. elektronska pošta in urejevalniki podatkov in besedil. Našteta tehnologija je popolnoma v funkciji povečevanja vsebinske vrednosti informacij za podporo odločanju. Podporo ekspertnim odločitvam, za doseg zastavljenega cilja podjetja; enakega cilja torej, kakor ga je identificiral Galbraith s tehnostrukturnimi cilji.

Poglejmo definicijo *CRM* (*Pcmag.com, 2006a*) – /.../ je strateški pristop za sistematično ciljanje, sledenje, komuniciranje in preoblikovanje relevantnih podatkov o potrošnikih /.../ z namenom doseganja informacij, ustrezno podpirajo strateške odločitve, kot tudi pospeševanje rasti prodaje in profitov.

Ena izmed analiz, objavljenih v angleškem tedniku *The Economist*, je pokazala na izjemno naraščanje uporabe orodij informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) pri vrhnjem menedžmentu. Po njihovih ugotovitvah se menedžerji danes soočajo s problemom, kako se čim bolje približati potrošniku. Sledi ugotovitev, da "dve tretjini menedžerjev ugotavlja, da jim to povzroča slabšo učinkovitost in poslovanje". Z vzponom informacijske tehnologije in s tem prehoda do menedžmenta znanja so podjetja začutila potrebo po implementaciji

²⁴ Glej Prilogo, Sliki 2 in 3.

raznovrstnih tehnik – "supply chain" menedžmenta, TQM ... Te tehnike so danes uporabljene v več kot 50 odstotkih sodobnih korporacij.

Popravljen zaporedje dobi v pogledu posameznika 21. stoletja neko povsem novo dimenzijo. Nova orodja omogočajo podjetjem zbiranje podatkov o uporabi proizvodov pri potrošnikih, s čimer poskušajo zajeti njihove preference in jih "vgraditi" v lastne izdelke. Seveda pa ni težko predpostaviti, da s temi procesi korporacije pravzaprav skušajo čim bolj natančno plasirati (ali pozicionirati) svoje proizvode. Govorimo o velikih bazah podatkov, podatkovnih skladiščih, kjer se zbirajo najrazličnejši podatki – atributi določenih subjektov. Za obdelovanje vseh teh podatkov se uveljavlja *metoda podatkovnega rudarjenja*, pri čemer se podatki sintetizirajo po različnih algoritmih ter v outputu prinašajo vedno boljše informacije o subjektih (strankah, partnerjih ...).

Drugi pojem v poslovni informatiki, ki prinaša ironičen pomislek na Galbraitha, se imenuje *ERP – Enterprise Resource Planning*. Ena izmed njegovih definicij (Pcmag.com, 2006b) je, da je to integriran informacijski sistem, ki povezuje vse oddelke v nekem podjetju. Lahko vključuje programsko opremo za proizvodnjo, konte, naročila, zaloge, transport, kadre, finance, trženje ... Našteta podpora kaže zainteresiranost podjetij za boljši pregled nad njihovimi poslovnimi procesi ali bolj poenostavljeno in v galbraithanskem jeziku – boljše načrtovanje procesov, njihovo optimizacijo in zagotavljanje prednosti (The Glossary of Internet Service Providers, 2006).

Razmah informacijske tehnologije je posledica boja poslovnega sveta za še tako majhne tržne deleže oz. kupce njihovih dobrin ali storitev. Predstavlja tehnološki premik v neoklasičnem konceptu produkcijske funkcije, večjo učinkovitost ali drugače pri konstantnem obsegu dela zmanjšanje stroškov. Ob tem pa izpušča vprašanje, kje ležijo imperativi tega tehnološkega napredka. Če izhajamo iz rezultatov IKT, ogromnih količin podatkov o kupcih, naročnikih, resursih, logistiki, nam to nakazuje potrebo po planiranju poslovnih procesov z namenom doseganja konkurenčne prednosti. Prav o tem je pisal Galbraith v *Novi industrijski državi* o nujnosti nadzorstva nad potrebnimi faktorji v industrijskem sistemu: delovna sila, stroji, polproizvodi – so potrebni na pravem mestu ob pravem času za pravo ceno. V njegovi luči bi vsakršno drugačno ravnanje pomenilo zatekanje k tržnemu tveganju, kar pa je z vidika industrijskega sistema nedopustno in nevarno.

5.2. Delničarji in menedžment

Moč poslovodstva korporacij je tudi na začetku 21. stoletja vprašanje, s katerim se ukvarja mnogo akademikov, ekonomistov, pravnikov ... Management je v sredini novega tisočletja prišel pod udar mnogih kritik. Ameriška javnost se je ostro odzvala na razpočen mehurček v dotcom industriji, na propad Enrona in Worldcoma, ter na v nebo vpijoče plače vrhnjih menedžerjev. V ostri kritiki proti menedžmentom so se odzvali tudi pravniki in zakonodajna

oblast, ki je lansirala t. i. "Serbanes Oxley act" za zajezitev negativnih vplivov stečajev. V zadnjih obdobjih se v akademskih sferah pojavlja vse večji diskurz o velikosti vpliva lastnikov (delničarjev) na odločanje v korporacijah. Predstavljena kritika kaže da "ameriški delničar ne more nominirati članov nadzornih svetov (board of directors), ne morejo jih odpoklicati, ne morejo niti enostavno komunicirati z njimi o predlogih". To so tudi razlogi, zakaj nadzorne odbore v večini izbira menedžment. Pričujoče obdobje prav zato zaznamuje težnja po krepitvi vloge delničarjev na odločitveni ravni – odločitve o "pravilih igre". Na eni strani govorimo o zagovornikih "koncentracije moči" na strani odborov in poslovnega vodstva ter na drugi o kritiki uveljavljene prakse (predvsem v ZDA) z željo po emancipaciji delničarjev. Teza prvih je retorično vprašanje: če bi povečanje vloge delničarjev v odločevalnih procesih vodilo do višje vrednosti podjetij, zakaj se ta prehod že ni dogodil na podlagi tržnih silnic? (Bainbridge, 2005, str. 10). Za Bainbridga je delitev med delničarji in menedžmentom (s centralno avtoriteto nadzornih odborov med njima) največja genialnost ameriškega kapitalizma. Menedžerji potrebujejo čas in prostor za sprejemanje odločitev kreiranja bogastva firme. Vse to jim omogoča zakonodaja, ki po načelu *dobronamernosti* zagotavlja učinkovito in odgovorno angažiranje menedžerjev za doseganje maksimalne vrednosti. V nasprotnem pogledu, tj. pri povečevanju vpliva delničarjev na odločitve, lahko pride do izgube te absolutne svobode menedžmentov – pri čemer npr. Bebchuk prikazuje trenutni model gospodarstva kot najboljšo možno izbiro glede na dane predpostavke. V preteklih obdobjih obstajajo tudi številni trendi, ki nakazujejo vzpon nadzorne moči odborov nad menedžmentom; povečuje se možnost nakupov delniških opcij za zagotovitev enakosti interesov vodstva in lastnikov. Našteto sicer ne odpravlja tradicionalne asimetrije med agenti in principalami, vendar je opazen premik v percepciji nadzornih organov o njihovi pomembni vlogi za premostitev teh nasprotnih bregov (Bebchuk, 2005, str. 850). Vprašanje je namreč v tem, ali naj bo dopuščena možnost vplivanja na odločitve s strani delničarjev ali pa legitimnost njihovih odločitev uvedemo preko zamenjave članov in novoizvoljenega nadzornega odbora.

Drugi avtorji grede še dlje s tezo, da si delničarji v praksi ne zaslužijo odločitvene funkcije. Razlog zato naj bi bil lastniški; večina lastnikov so razni pokojninski skladi, "hedge" skladi, vzajemni skladi, ki se soočajo s svojimi lastnimi problemi pri odločitvenem procesu ter s tem povzročajo neskladje z interesi njihovih lastnikov. Lastnost naštetih skladov, še posebej t. i. "hedge" skladov, je, da želijo maksimizirati kratkoročne donose, s čimer delujejo v nasprotju s cilji slehernega menedžmenta. Delničarji nasploh ne razpolagajo z vsemi informacijami potrebnimi za optimalne odločitve – iz tega sledi, da naj odločajo tisti, ki imajo največ razpoložljivih informacij – odbori in menedžment.

5.3. Globalizacija in multinacionalne korporacije

Povezava med rastjo korporacije je bila bodisi zaradi prevzemov bodisi zaradi združitve in zvestobe njihovih kupcev vedno ključnega pomena. Po navedbah raziskave CEO-jev (CEO

Challenge, 2006) v ZDA je prvi cilj "sprejemljiva, vzdržna in konstantna rast" in drugi "ohranitev potrošniške zvestobe".

Multinacionalne korporacije zasledujejo motiv profita ob učinkovitem zagotavljanju strateških dejavnikov proizvodnje, zaposlenosti, investicij, oglaševanja ... Vsekakor pa to niso edini dejavniki, ki vplivajo na delovanje korporacij v globalnem svetu. Podobno kot v nastajanju *Nove industrijske države* se dandanes akademiki sprašujejo o vplivu multinacionalk na nacionalne vlade. Za boljšo ilustracijo navedimo nekatere primere takšnega delovanja; od 1970 let naprej obstajajo močne tendence velikih firm za zmanjšanje vloge sindikatov in drugih delavskih gibanj. V Veliki Britaniji, na primer, so bile take politike plod konzervativnih vlad, nekaj, kar je bilo povod za izdatno financiranje torijskih strank. Restriktivna sindikalna zakonodaja in izjemno ohlapna libertarna politika privatizacije, zmanjšanje ponudbe javnih storitev, vse to je vodilo k omejitvi "povračilne moči" delavcev. V prvih letih novega tisočletja pa smo bili priča zavrnitve ratifikacije t. i. Kyotskega sporazuma o okoljski politiki s strani administracije ZDA in Georga W. Busha.

Naraščajoča vloga multinacionalnih korporacij v globalnem svetu prinaša konfirmacijo njihove ključne vloge kot "dominantne poslovne entitete". Poslovanje znotraj posameznih podružnic, torej uvoz in izvoz, ustvarja relativno velik delež (tretjino svetovnega izvoza) (Cowling, 2005, str. 51), vse to pa ustvarja "vzvod" multinacionalk v njihovih pogajalskih izhodiščih. Cilj je jasen: uporaba teh izhodišč za pritisk na nacionalne vlade k zagotavljanju večjih profitov. Alternativa je prenos poslovanja v drugo državo, boleča izguba za katerokoli vlado – na to temo je bilo opravljeno veliko število študij primerov. Pravilo "deli in vladaj" je eno izmed temeljnih vzvodov multinacionalk, ne samo za urejanje subvencij in davčnih olajšav, postavlja tudi močna pogajalska izhodišča nasproti delovni sili. Velikemu vzponu organiziranega dela v petdesetih, šestdesetih in začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja je sledilo obdobje fragmentacije proizvodnje, preko številnih "outsourcing" in franšiznih podenot. Teza avtorjev Cowlinga in Tomlinsona je, da "/.../ se dogaja centrifugalno gibanje v smislu proizvodnje in poslovnih procesov, z nasprotnim – centripetalnim gibanjem kontrole proti centru" (Cowling, 2005, str. 45).

Pogled na sodobni kapitalizem je mogoče transformirati skozi različne prizme. Bolj libertarni avtorji v večini ne sprejemajo enostranske hegemonije velikih firm. Opozarjajo na druge institucije sodobne družbe, npr. vlade, nevladne organizacije, sindikate ... Problem celotne debate je v veliki meri konceptualne narave; ekonomisti prevečkrat mešajo jabolka in pomaranče, ko primerjajo posamezne podatke. Gre za razliko med rastjo prodaje in ustvarjeno dodano vrednostjo. Nekateri izračuni o 50 največjih korporacijah kažejo na izjemno skromen 4,5-odstotni delež v dodani vrednosti v BDP-ju 50 največjih držav (Franko, 2003, str. 164). Vseeno pa so vse vrednosti v celoti podvržene subjektivni presoji in sprejemljivosti vsakega posameznika.

Raziskava o korporativni koncentraciji nekaterih največjih globalnih industrij nam postreže s

pričakovanimi in precej skladnimi rezultati (Franko, 2003, str. 163–184). Prva ugotovitev, s katero nam postreže avtor, je teza, da je večina vodilnih korporacij v svojih panogah dosegla svoje "prvo mesto" preko notranjega razvoja in ne skozi združitve ali strateška partnerstva. Vseeno pa je razvidna vedno večja stopnja rasti različnih strateških povezovanj, kar nakazuje na iskanje različnih kombinacij in poslovnih modelov za konsolidacijo položajev v panogah.²⁵ Študija vsebuje analizo 12 največjih korporacij in v grafu prikazuje položaj prvih štirih korporacij v panogi ter izključno prvega, na podlagi prihodkov korporacij, merjenih v deležu celotne panoge. Osnovno sporočilo večine grafikonov je konvergenca prvih štirih k 50–60-odstotnem deležu panožne prodaje. Analiza ugotavlja, da so le Microsoft v letu 1990, IBM v letih 1970 in 1980 ter General Motors v letu 1960 dosegli položaj nad 40 odstotki svetovnega panožnega dela. Iz Slike 5 v Prilogi je razvidno, da lahko praktično vse panoge okarakteriziramo kot oligopolne tržne strukture – pomen več kot 70-odstotnega deleža v sektorju "Computer Software" je še posebej pomemben zaradi razmaha programske opreme v sodobni "informacijski družbi".²⁶

Opozoril bi še na primerjavo med rastjo prodaje in rastjo profitov. Za primer sem vzel ZDA, kjer so v zadnjih 20 letih zabeležili dva resnejša upada dobičkov – v letih 1992 in 2001. Če izvzamemo leto 1992, za katerega velja, da so korporacije bile podvržene spremembam računovodskih standardov in izkazovanju dodatkov k pokojninam, velja za leto 2001 prehod v milejšo recesijo. Nasprotno pa v istem obdobju ni prišlo do nikakršnih znižanj stopenj prodaje. Izračun parcialnih korelacijskih koeficientov (za kontrolno spremenljivko sem vzel indeks S&P 500) ob izločitvi trenda rast pokaže na pozitivno, srednje močno povezavo med prodajo in profitom;²⁷ sicer logičen sklep, na podlagi katerega pa se ni mogoče z gotovostjo odločiti, katera spremenljivka je tista, ki jo zasledujejo poslovni subjekti. Vsekakor pa zgornji podatki o koncentracijah v posameznih sektorjih in izjemna povezanost prodaje z indeksom rasti največjih korporacij terjajo nove odgovore o rasti multinacionalk v globalnem svetu.

Namen zgoraj prikazanih analiz in podatkov ni empirično testiranje, potrjevanje ali zavračanje nekih teorij. Gre zgolj za prikaz novih povezav Galbraithovih idej z modernejšimi koncepti 21. stoletja, za nekaj, kar se v parafrazi "večnega vračanja k istim vprašanjem" pojavlja v pogosto nasprotujočih normativnih presojah istih podatkov. Soočamo se edino z dejstvom, da tudi po 50 letih nimamo enoznačnih empiričnih odgovorov o pravilnosti neoklasičnih ali heterodoksnih tez.

²⁵ Glej Sliko 4 v Prilogi.

²⁶ Izbrani grafikoni analize so predstavljeni v Sliki 5 v Prilogi. Za celotno analizo glej L. G. Franko: Corporate Concentration and Turnover in Global Industries, 1960–2000. *Competition & Change*, 7(2003), 2, str. 163–184.

²⁷ Slika 6 in izračun korelacij se nahajata v Prilogi.

6. Sklep

Ludwig von Mises je družbo, v kateri se manifestirajo liberalni principi, označil za kapitalistično, njen sistem pa za kapitalizem. Ugotavljal je tudi, da se nikjer v celoti ne udejanjajo liberalistične ideje in se zato megljiva slika popolne liberalne družbe. Za takratno obdobje daljnovidno razmišlja, da tehnološki napredek ni v veliki meri pozitivno vplival na elitni ozki razred in/ali hkrati zelo negativno na rajo. Razvoj je prinesel blaginjo za družbo v celoti, seveda pa so morali biti tisti, ki so uvajali nove tehnološke prijeme, tudi ustrezno nagrajeni. Napredek je doprinesel k večjemu zadovoljevanju človekovih potreb v vseh slojih družbe; množična proizvodnja je omogočila človeku dobrine, o katerih je lahko prej samo sanjal. Potrebno se je zavedati, da Misesova organiziranost liberalno-kapitalistične družbe ni temeljila na izkoriščevalskem kapitalistu, čigar želja in cilj sta maksimalno izkoriščenje soljudi; nasprotno, vizija takratne liberalne misli leži v kapitalistu - podjetniku, ki akumulira bogastvo s preskrbo potreb ljudskih množic. "Liberalizem je politika, ki deluje v interesu skupnost in ne posameznega razreda." (Mises, 1985, str. 10–20)

29. aprila 2006 preminuli harvardski profesor John Kenneth Galbraith je ob koncu svoje življenjske poti zapisal, da je tudi kapitalizem doživel svoje zadnje dni. Dandanes veliko bolj primerno ime med ekonomisti, politiki, novinarji je t. i. "tržni sistem". Pogled na pozno devetnajsto stoletje v ZDA je pomenil zaznamovanost širše ameriške javnosti s cenovno in stroškovno eksploatacijo. Monopoli Rockefellerjevega Standard Oila, Carnegiejevega železa, Dukovega tobaka, J. P. Morgana v bančništvu in financah so vodili ne le k potencialnim bankrotom, temveč celo k samouničenju kapitalističnega institucionalnega reda. V Evropi se v 20. stoletju zgodi marksistična revolucija, ZDA pa dobijo zakonodajo in močno regulativo.

V pričujočem delu sem skušal prikazati nekatere izmed mnogih idej v neskončnem Galbraithovem avtorskem opusu. Družba obilja postavlja tezo o socialnem ravnotežju, ki ga družbe ne bodo dosegle, če bodo podlegale konvencionalnim modrostim. Kapitalizem sam po sebi ne prinaša rešitve za človeka; v težjih časi je potrebna akcija zunanje institucije – v tem pogledu socialno naravnana državna intervencija. Antiteza temu je entiteta korporacija v *Nove industrijske države*, ki vzpostavlja konvencionalne modrosti in zavira osnivanje iskanega ravnotežja. Vzpostavi se nov sistem – planski – v katerem ne veljajo enake zakonitosti kot v tržnem sistemu. Na koncu sledi sinteza; javni interes družbe, manifestiran preko institucije države, podobno nepopoln zaradi birokratskih spajanj med korporativnimi in javnimi birokracijami. V zadnjem poglavju Generalna reforma v delu *Ekonomika in javni interes* se Galbraithova ekonomija hitro približuje utopični viziji sodobne družbe. Nenazadnje smo bili priča neuspelemu "socialističnemu" modelu na ozemlju nekdanje Jugoslavije ter sovjetskih držav. Ravnotežje med javnimi in zasebnimi dobrinami je verjetno eden temeljnih ciljev moderne družbe, vendar ekonomski red, njegove norme ter vrednote zaenkrat ne dopuščajo tega ravnotežja. Omejitve še vedno ležijo v ljudeh samih; pohlep, prestiž, elita so

zakoreninjeni pojmi v družbah. Zgodovinsko gledano Galbraithu ni uspelo odvrniti našega pogleda na individualizem kot temeljni gradnik zahodne civilizacije. Ne glede na vse je vztrajal na dejstvu, da korporativni menedžment (z razliko od zgodovinskega kapitalista) uživa javno sprejemanje; v čemer pa pravzaprav leži problem družbeno sprejete konvencionalne modrosti. Obenem pa tudi, da je cilj povečevanja merljivega bruto domačega proizvoda v največji meri v funkciji potreb velikih korporacij. Pogled o vprašljivosti BDP kot pravem kazalcu ekonomske blaginje se danes razvija v eno izmed pomembnejših epistemoloških vprašanj razvojnih ekonomistov. Nobelovec Amartya Sen v svojem delu "Razvoj kot svoboda" podobno revidira utemeljenost BDP p. c. koncepta kot univerzalnega merila družbenega blagostanja. BDP sam po sebi predstavlja posledico posameznikove svobode možnosti izbire (pri čemer mora biti posamezniku ponujena možnost izbiranja) – s katero posameznik doseže svoj doprinos družbi.²⁸

Ne glede na (ne)uspešnost vzpostavitve alternativnega pojmovanja ekonomske realnosti moramo jemati J. K. Galbraitha kot človeka, ki je moral nenehno sklepati kompromise med različnimi odločitvami. Njegova vpletenost v družbeno politično dogajanje je pomenila opuščanje enoznačne ekonomske logike v nasprotju s plačevanjem političnih cen. Proučevanje njegovega življenja nam daje vedeti, da se politična ekonomija ne udejanja enostavno po raznih formulah, marveč da gre za ogromno število (moralnih) dejavnikov. Kar se mi zdi še bolj ključno, upam, da tudi dovolj jasno prikazano, je sama širina ekonomske znanosti, če jo jemljemo zunaj P. A. Samulesonove *Ekonomike*. Prej ali slej bo morda jasno, da ima t. i. heterodoksna ekonomija celo boljše odgovore na ekonomska vprašanja, čeravno bo potreben odmik od tako zelene matematizacije ekonomije. Ne glede na vse, pa ne smemo spregledati pomenljivih besed P. Samuelsona: "Ken Galbraith /.../ bo bran tudi, ko bo večina od nas nobelovcev ostala zakopanih le med opombami v zaprašenih knjižničnih skladiščih."

²⁸ Sen A.: *Development as Freedom*. Oxford : Oxford University Press, 1999. 366 str.

Literatura

1. Bainbridge Stephen M.: Director Primacy and Shareholder Disempowerment. Harvard Law Review, Cambridge, 119(2006), 6 str. 1735–1758.
2. Bebchuk Lucian: The Case for Increasing Shareholder Power. Harvard Law Review, Cambridge, 118(2005), 3, str. 833–917.
3. Cowling Keith, Tomlinson Philip R.: Globalisation and Corporate Power. Contributions to Political Economy, Oxford, 24(2005), 1, str. 33–54.
4. Dujšin Uroš: Teorija novog socializma J. K. Galbraitha. Zagreb : Globus, 1989. 290 str.
5. Dunn Stephen, Pressman Steven: The Economic Contributions of John Kenneth Galbraith. Review of Political Economy, London, 17(2005), 2, str. 161–209.
6. Dunn Stephen: John Kenneth Galbraith and the Multinational Corporation. Challenge, New York, 48(2005a), 2, str. 90–112.
7. Franko Lawrence G.: Corporate Concentration and Turnover in Global Industries, 1960-2000. Competition and Change, London, 7(2005), 2, str. 163–184.
8. Gäfgen Gerard: On The Methodology and Political Economy of Galbraithian Economics. Kyklos, 27(1974), 4, str. 705–731.
9. Galbraith, John Kenneth: Fundamental Characteristics of the American Economy. American Economic Review, 44(1954), 2, str. 1–6.
10. Galbraith John Kenneth: Nova industrijska država. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970. 382 str.
11. Galbraith John Kenneth: The Economics and The Public Purpose. Boston : Houghton Mifflin, 1973. 334 str.
12. Galbraith John Kenneth: "The New Industrial State" after twenty years. American Economic Review, Nashville, 78(1988), 2, str. 373–376.
13. Galbraith John Kenneth: The Affluent Society. 4. izd. London : Penguin Books, 1999. 276 str.
14. Galbraith John Kenneth: The Economics of Innocent Fraud. London : Penguin Books, 2005. 56 str.
15. Hayek Friedrich August von: Tri predavanja o deformaciji, pravičnosti in socializmu, Nekaj tem o liberalizmu. Ljubljana : Čukgraf, 1995, str. 67–71.
16. Hayek Friedrich August von: The Non Sequitur of the "Dependence Effect". Southern Economic Journal, Richmond, 27(april 1961) str. 1–3.

17. Humbert Marc: With John Kenneth Galbraith: "A political and moral philosophy" conception to study economic activities. *Journal of Post Keynesian Economics*, Armonk, 28(2005), 1, str. 47–62.
18. Mises Ludwig von: *Liberalism*. New York : Cobden Press, 1985. 201 str.
19. Parker Richard: *John Kenneth Galbraith: His Life, His Politics, His Economics*. New York : Farrar, Straus & Giroux, 2005. 820 str.
20. Petit Pascal: *Managerial Capitalism by Any Other Name*. Challenge, New York, 48(2005), 5, str. 62–78.
21. Reisman David A.: *Galbraith and Market Capitalism*. London : Macmillan, 1980. 205 str.
22. Reisman David A.: Galbraith on Ideas and Events. *Journal of Economic Issues*, Sacramento, 24(1990), 3, str. 733–760.
23. Samuelson Paul A., Nordhaus William D.: *Economics*. 16. izd. Boston (Mass.) : Irwin McGraw/Hill, 1998. 781 str.
24. Solow Robert: The New Industrial State or Son of Affluence. *The Public Interest*, 9(jesen 1967), str. 100–119.
25. Stanfield Ron J.: The Affluent Society after Twenty-five Years. *Journal of Economic Issues*, Lewisburg, 17(1983), 3, str. 589–607.
26. Sušjan Andrej: *Izbrana poglavja iz politične ekonomije*. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2003. 137 str.
27. Weidenbaum et al.: Four reviews of John Kenneth Galbraith: Economics and the Public Purpose. *Journal of Economic Issues*, Lewisburg, 9(1975), 1, str. 87–100.

Viri

1. Pc Magazine. [URL: http://www.pcmag.com/encyclopedia_term/0,2542,t=CRM&i=40485,00.asp], 15.6.2006a.
2. Pc Magazine. [URL: http://www.pcmag.com/encyclopedia_term/0,2542,t=ERP&i=42727,00.asp], 15.6.2006b.
3. Webopedia: ISP Glossary. [URL: <http://isp.webopedia.com/TERM/E/ERP.html>], 15.6.2006.
4. CEO Challenge 2006: Perspectives and analysis. [URL: <http://www.conference-board.org/publications/describe.cfm?id=1165>], 20.6.2006.
5. Bain and Company: Publications. [URL: http://www.bain.com/bainweb/publications/publications_results.asp?menuinit=1&capabili

- ty=8&menu_url=publications_overview.asp&page=1], 20.6.2006.
6. Dealogic Mergers and Acquisitions Products. [URL: <http://www.dealogic.com/mergers.aspx>], 20.6.2006.
 7. Gartner Software: Applications. [URL: http://www.gartner.com/it/products/research/asset_129164_2395.jsp], 20.6.2006.
 8. The U.S. Government printing office. [URL: www.gpoaccess.gov], 2006.

PRILOGA

Slovarček tujih izrazov

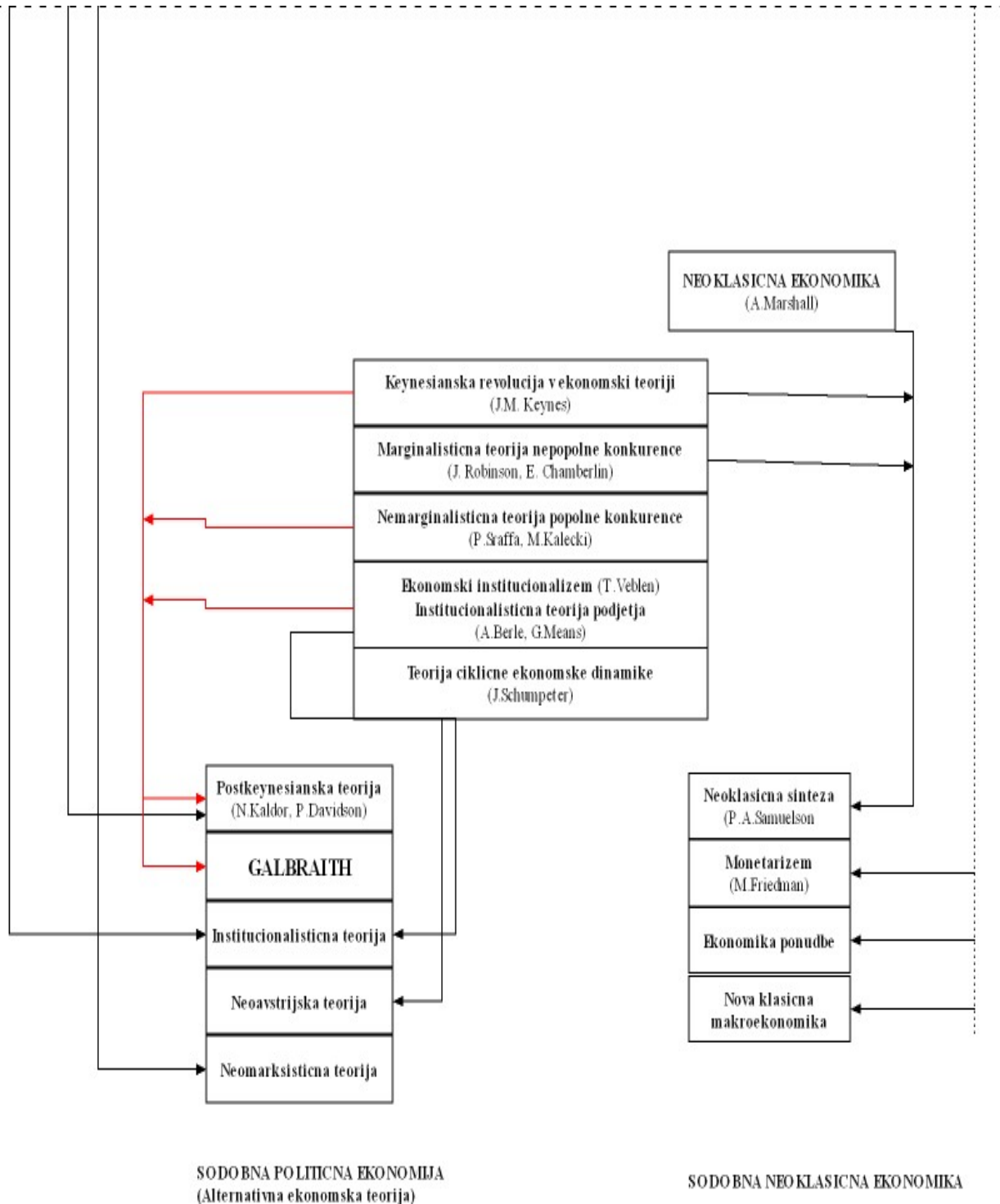
angleški izraz

Security
Application integration and middleware
Supply-chain management
Customer relationship management
Enterprise resource planning
Internet commerce
Strategic planning
Benchmarking
Outsourcing
Customer segmentation
Mission and vision statement
Core competencies
Strategic alliances
Growth strategies
Business process re-engineering

slovenski prevod

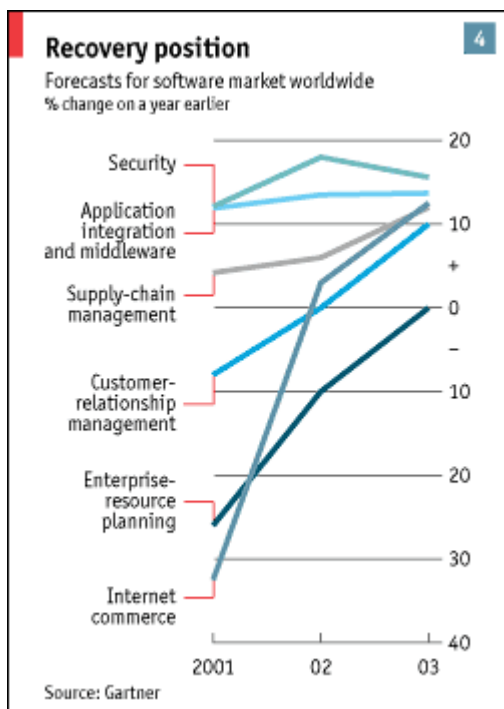
Varnost
Integracija aplikacij in vmesne aplikacije
Management oskrbovalne verige
Obvladovanje odnosov s strankami
Načrtovanje virov podjetja
Internetna prodaja
Strateško načrtovanje
Primerjalni preskus
Zunanje izvajanje
Segmentiranje strank
Poslanstvo in vizija
Temeljne kompetence
Strateška povezovanja
Strategije rasti
Re-inženiring poslovnih procesov

Slika 1: Kratek pregled razvoja ekonomske teorije

Vir: Sušjan, 2002, str. 7; Lastna priredba.

Slika 2: Napovedi za "software" trge

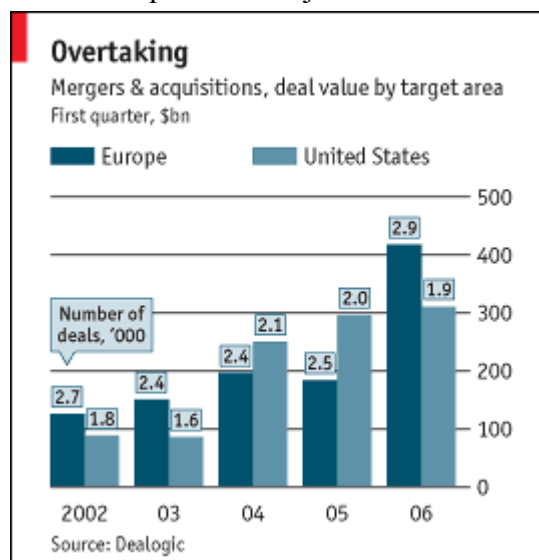
Vir: Gartner Software, 2006.

Slika 3: Managerska "orodja"

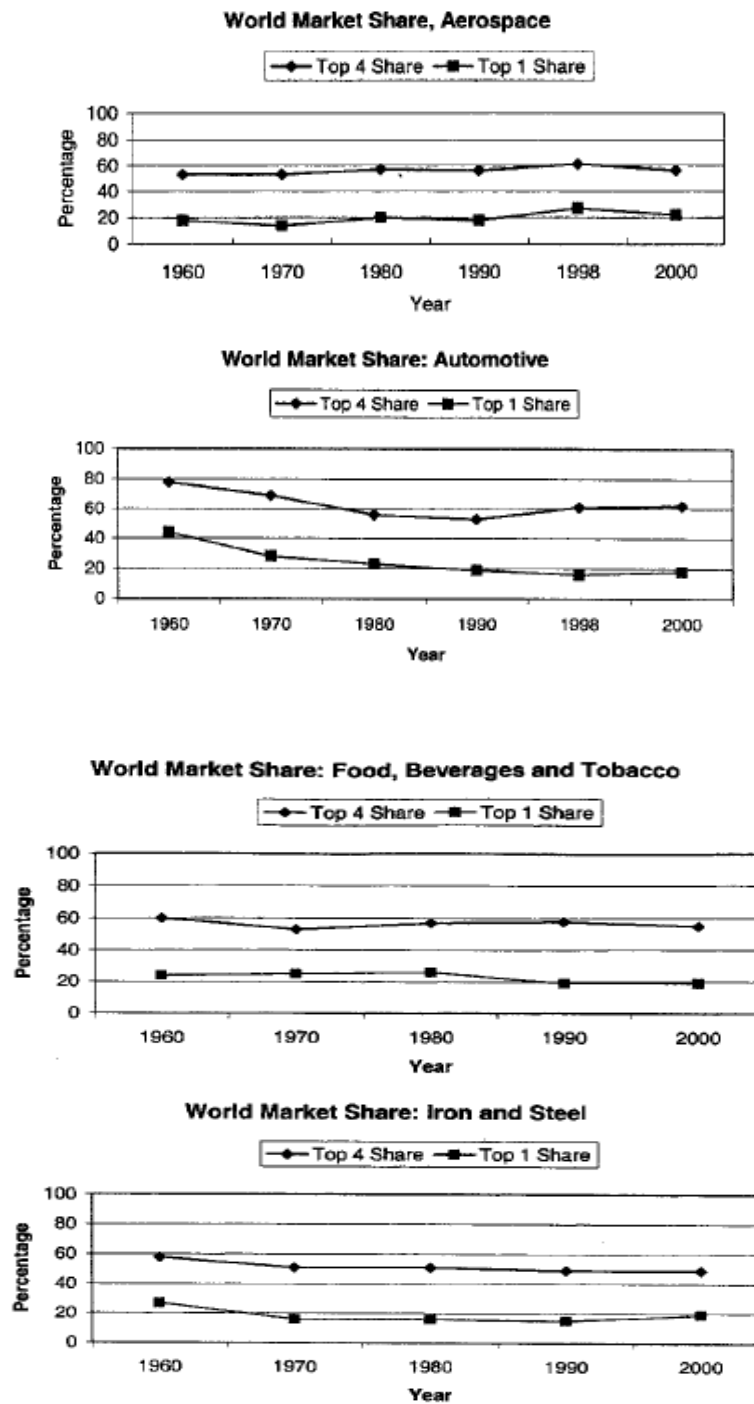
Vir: Bain and Company, 2006.

Slika 4: Združitve in prevzemi 2002-2006, prvo četrtletje

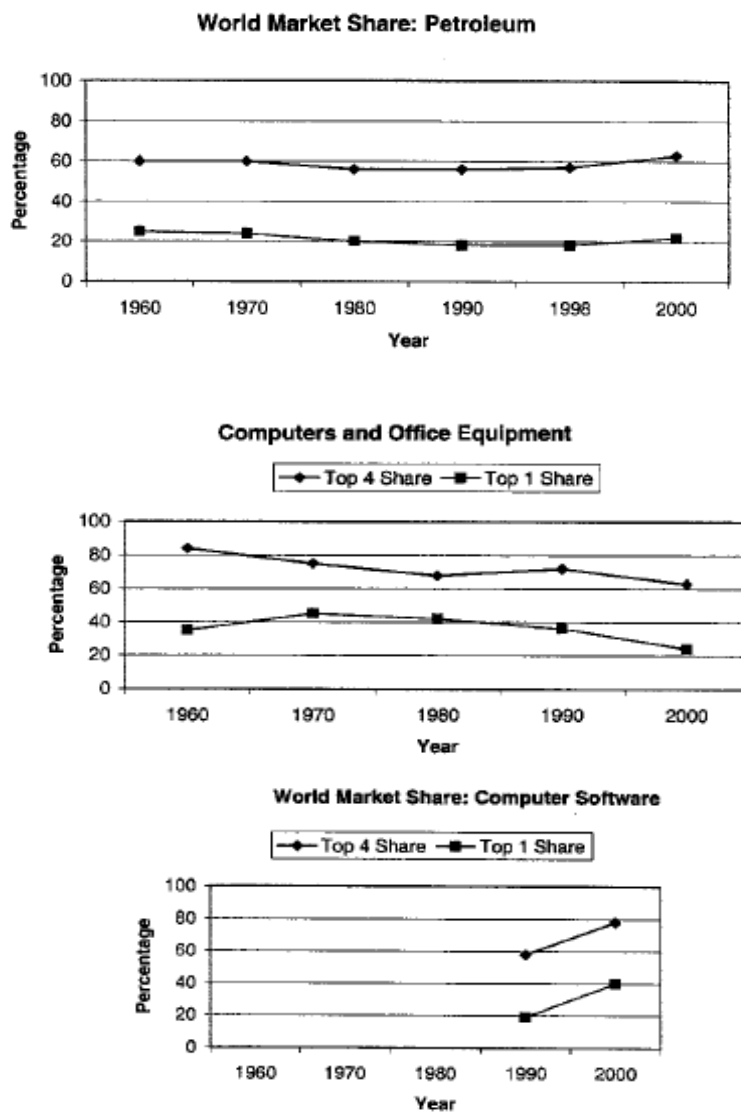

Vir: Dealogic Mergers and Acquisitions Products, 2006.

Slika 5: Tržna koncentracija po različnih industrijah, obdobje 1960 - 2000

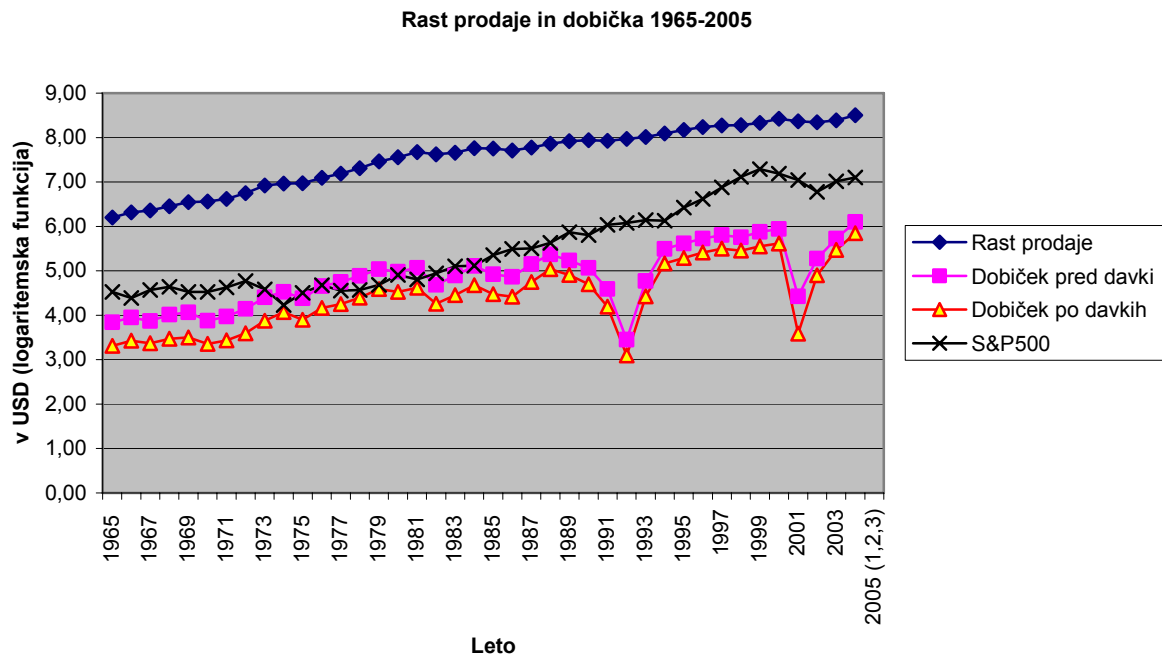

Nad. Slika 5: Tržna koncentracija po različnih industrijah, obdobje 1960 - 2000

Vir: Franko, 2005, str. 163–184.

Slika 6: Rast prodaje, dobička in indeksa S&P500 v ZDA od 1965-2005

Vir: U.S. Government printing office, 2006; Lastna priredba.

Partial Corr

Correlations

Control Variables			profit	prodaja	SP
-none ^a	profit	Correlation	1,000	,807	,711
		Significance (2-tailed)	.	,000	,000
		df	0	38	38
	prodaja	Correlation	,807	1,000	,885
		Significance (2-tailed)	,000	.	,000
		df	38	0	38
	SP	Correlation	,711	,885	1,000
		Significance (2-tailed)	,000	,000	.
		df	38	38	0
SP	profit	Correlation	1,000	,543	
		Significance (2-tailed)	.	,000	
		df	0	37	
	prodaja	Correlation	,543	1,000	
		Significance (2-tailed)	,000	.	
		df	37	0	

a. Cells contain zero-order (Pearson) correlations.

Vir: U.S. Government printing office, 2006; Lastna priredba.